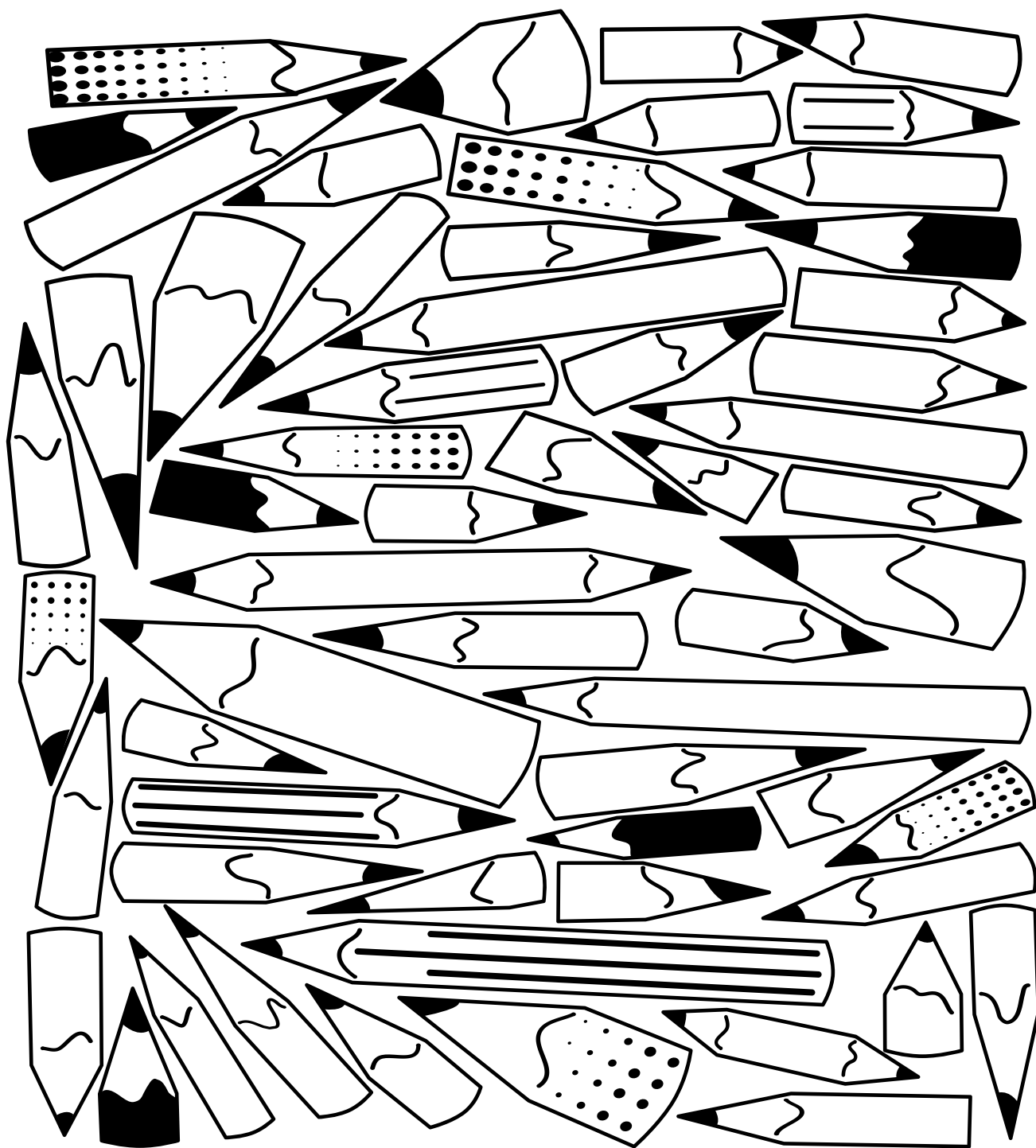

BESE

DOHOLIK

KOLOFON

Besedoholik, revija študentk in študentov slovenistike na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani

Številka 12, študijsko leto 2022/2023

ISSN 2670-482X

Glavna urednica: Urša Kosmač

Področni uredniki in urednice: Urh Ferlež (literarnovedne razprave) in Urša Kosmač (jezikoslovne razprave), Monika Podlogar (gledališka kritika), Urh Ferlež (literarna kritika), Matevž Rems (poezija), Nika Tolar (proza)

Lektorice: Anja Tomažič, Sara Ban, Hana Jagodic, Veronika Berce, Nika Tolar

Oblikovalka: Monika Plemelj

Ilustratorica: Monika Plemelj

Ljubljana, Oddelek za slovenistiko, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

besedoholik@gmail.com

Tisk: Prima d.o.o.

Naklada: 80 izvodov

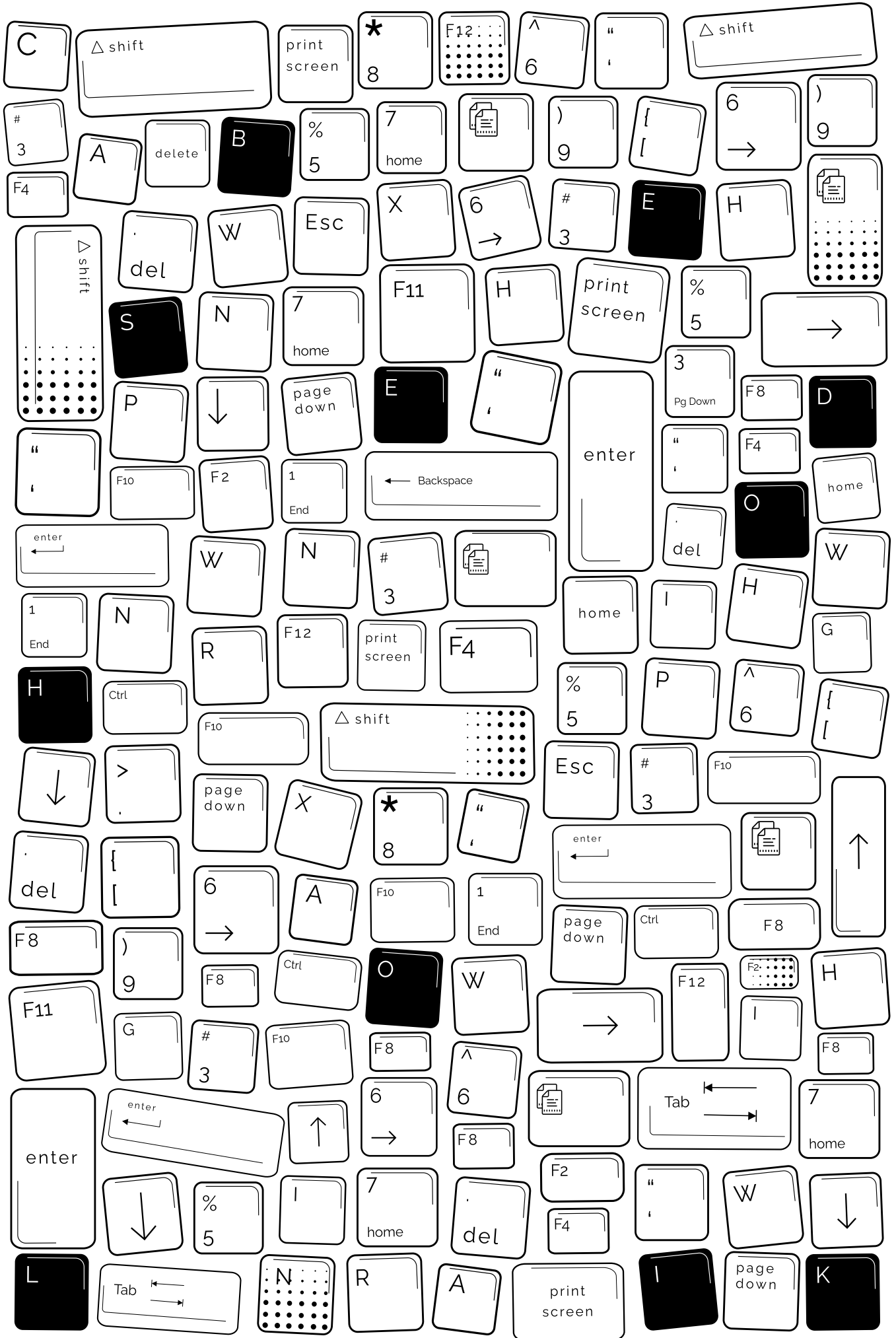
Revija Besedoholik je natisnjena s podporo Študentske organizacije Filozofske fakultete in Študentskega sveta Filozofske fakultete.

Ljubljana, 2023

Spletna izdaja na voljo na:

<https://revijabesedoholik.wordpress.com/>

KAZALO

STROKOVNI ČLANKI

Urh Ferlež, Blažka Ferlež: Zakaj še književnost?	4
Petruša Golja: Perspektiva družbenega obrobja in empatija v Cankarjevi <i>Hiši Marije Pomočnice</i>	11
Nina Oražem: Napake in napakice v gimnazijskih esejih	15
Manja Ocepek: Jezikovni kotički v lektorjevih rokah: problematika prevzetih besed	25
Urh Ferlež, Ula Matek, Ana Šintler, Anja Zidar: Nekonvencionalne replike	34

OCENJUJEMO

Jerca Polc: Ujeti v krivdi	41
Manja Ocepek: »Otrokom sem obljubila, da ne bo še konca.«	43
Aljaž Pestotnik: Izkoreninjenje in nova setev	45

LEPOSLOVJE

Selma Skenderović: Brezimni obraz	48
Aljaž Pestotnik: koroški izgon 1942	51
Aljaž Pestotnik: ---	52
April Veselko: "beli grad"	53
Vid Karlovšek: poželenje	54
Eva Ule: škržat nečimrnosti	55
Anja Črepinšek: Pišem	56
Hana Hvala: Po svetu hodim s preluknjanimi žepi	57
Benjamin Žbogar: nemir	58
Vid Karlovšek: požar	60
Vid Karlovšek: pepel postajam	61
Eva Ule: Herbarij anthroposa	62
Eva Ule: Disonanca decembra	64
Anja Črepinšek: Zimski metulj	65
Matija Krumpak: Sonet o belem svetu	66

RAZ _____

_____ PRAVE

ZAKAJ ŠE KNJIŽEVNOST?

URH FERLEŽ,
BLAŽKA FERLEŽ

Izvleček

V razpravljalnem prispevku razmišlja o vprašanju smisla poučevanja književnosti v 21. stoletju. Izhajava iz ugotovitev francoskega filozofa Marcela Gaucheta, po čigar mnenju je poučevanje književnosti treba znova osmisliti. Njegove zaključke sva povezala z ugotovitvami slovenskih didaktikov in drugih teoretikov in podala nekaj svojih pogledov na osmišljanje pouka književnosti.

Ključne besede: didaktika književnosti, etika, etični obrat, motivacija

1 Gauchet – zakaj sploh še literatura?

Gauchet svoj zapis začne zelo pesimistično, in to s podatkom, da naj bi bil med francoskimi mladostniki pouk jezika in književnosti izjemno nepriljubljen (Gauchet 2011: 79). Podatek je izsledek raziskave, podobna je bila izvedena tudi v slovenskem prostoru in je ovrгла tezo o pregovorni nepriljubljenosti slovenščine (Brglez idr. 2008: 19). Čeprav sta obe raziskavi že stari (francoska iz 2003, slovenska iz 2008), se postavi vprašanje, če so stvari res tako črne, kot jih slika francoski filozof.

Gauchet pravi, da je poučevanje književnosti danes nekaj, po čemer smislu se lahko vprašamo. Smisel takega pouka je, da se učenci naučijo govorno in pisno izražati in da spoznajo kvalitetno literaturo, pri čemer poudari, da današnji način poučevanja ni nekaj, česar se ne bi dalo spremeniti, saj je tradicionalni pouk jezika slonel na gramatiki, retoriki in klasičnih jezikih. Modernizacija slednjega je prinesla neposreden stik učencev s književnostjo, kot ga poznamo v današnjih šolah. Književnost je veljala za nekaj, kar je blizu človeškemu duhu in življenju, danes pa jo mnogi dojemajo ravno obratno, kot nekaj umetnega, kar je daleč od življenja (Gauchet 2011: 79–81).

Gauchet razloge za to, da je poučevanje književnosti in jezika izgubilo smisel, strne v pet točk (2011: 83–88).

Prvi razlog se navezuje na spremenjen odnos do tradicije, ki je bil podrobneje pojasnjen v poglavju o smislu. Pouk književnosti temelji predvsem na seznanjanju s starimi pisateljskimi mojstri, s tem pa se razvijata učenčeva razumevanje in izražanje. Avtor si zastavi vprašanje, v kolikšni meri je za razvijanje jezikovnih kompetenc sploh potrebna književnost.

Književnost je izgubila dobršen del ugleda, ki ga je uživala nekoč. Veljalo je, da preko književnosti spoznamo človeškega duha, danes pa mladi raje posežejo po drugih medijih.

1. Dolgo je bila književnost sredstvo za pobeg v domišljjski svet. Beseda je bila dolgo posrednica imaginarnega, nadomestila jo je podoba.
2. Bralci so se stoletja istovetili s književnimi osebami, ki so predstavljale neke vrste ideal. Če se je nekoč književnost retoriki zoperstavljala z naravnostjo, se ji danes očita predvsem izumetničenost, še bolj kot za pripoved to velja za poezijo in dramatiko. Literatura je postala kulturna dediščina, človeka nagovarjajo pa le še dela, ki so »uglašena z zasebnim posameznikom današnjega dne« (Gauchet 2011: 87).
3. Najmočnejši dejavnik je individualizacija; če sprejmemo, da se človek že rodi z vsem tistim, kar potrebuje, da postane posameznik, književnost nima več smisla. Govorna spretnost, ki je temelj pouka književnosti, je v sodobnem svetu nekaj umetnega.¹

Ta zadnja točka je popolnoma v nasprotju s človekovo naravo. Človek je bitje, ki se izraža. Dar govora mu je podarjen ob rojstvu, a je od rojstva do izražanja dolga pot. Pri tem se Gauchet naveže na misel pisatelja François Taillanderja, ki pravi, da človek večino časa govori slabo in mimo oziroma se muči, da bi povedal tisto, kar želi. Prav pisatelji so tisti, ki se ukvarjajo s tem vprašanjem, saj dajejo svoje sporočilo na papir, potem ko so ga dolgo pilili. Smisel literature je torej v njenem trudu, da bi natančno izrazili misel (Gauchet 2011: 88–90). Čeprav gre za strokovno besedilo in Gauchet sam večkrat zapiše, da se je treba pri novem osmišljanju pouka književnosti izogniti fetišizaciji književnosti in pretirani subjektivnosti, se po najinem mnenju z navezavo na Taillanderja posluži prav tega. Seveda se lahko strinjamo, da človek, ki ne zna tvoriti in razumevati sporočil, ni človek v pravem pomenu besede, a se mi zdi, da je ta sklep v nasprotju s prvo točko s seznama »zakaj izguba smisla«, kjer pravi, da je treba razmisliti, če je za razvijanje teh kompetenc sploh potrebna književnost. Če karikirava, zakaj se ne bi otroci izražanja učili le ob branju časopisnih ali poljudnih člankov? Korak dalje, zakaj ne le ob gledanju filmov in popularni glasbi?

Iz trditve o človeku kot bitju, ki se mora nujno naučiti izražati, Gauchet izpelje pet posledic, ki se delno dotikajo vprašanja o smislu pouka književnosti (Gauchet 2011: 90–94).

1. Urjenje in popravljanje napak v pisanju se prenese tudi na spontani govor, posledično pa se izboljša javna raba govora. Pouk jezika samo z živim jezikom² ni najboljša rešitev, saj le s pisanjem učenci dobijo samozavest tudi v govoru.
2. Pri pouku maternega jezika se postavlja vprašanje, ali zadostuje, da znamo jezik uporabljati, ali se ga moramo tudi učiti. Le poznavanje jezikovnih pravil vodi k samozavestnemu izražanju.
3. Razvijati je treba tako svobodni jezikovni izraz kot delati rutinske vaje, da se nekatere prvine avtomatizirajo, čeprav je sodobna pedagogika »drilu« nenaklonjena.
4. Jezik in kontekst nastanka literarnih del je drugačen in distanciran od današnjega diskurza. Učenci morajo uzavestiti razliko med vsakdanjim govorom in dovršenim

---

¹ Tudi na tem mestu se pokaže, da je knjiga, čeprav želi biti zastavljena univerzalno, vezana predvsem na francoski šolski kontekst. Čeprav se tudi v Sloveniji pri pouku književnosti govorna spretnost razvija, to ni (edini) temelj pouka književnosti (prim. Učni načrt za Slovenščino v gimnaziji: 6–7).

² S pojmom »živi jezik« je mišljen standardni jezik, ki ga uporabljamo v vsakdanjem življenju. Četudi bi govorili povsem knjižno, je ta jezik še vedno drugačen in manj skrbno organiziran od tistega, ki ga pišemo v besedilih (tako v neumetnostnih kot v umetnostnih).

literarnim izrazom. Treba je najti ustrezne načine, da bodo učenci vstopili v književnost. Treba je izbrati temu primerna literarna dela.

5. Naša doba je doba pripovedi, naracije, zato je slab položaj književnosti pravzaprav paradoksalen. To in poplava ter priljubljenost trivialne literature nakazujeta, da lahko pripoved v ponovnem osmišljanju pouka književnosti odigra pomembno vlogo.

2 Pouk književnosti v učnem načrtu za slovenščino

Cilj sedanjega poučevanja književnosti je poleg že naštetega razvijanja literarnega okusa in jezikovnega izražanja tudi spodbujanje moralnega čuta. Poučevanje književnosti je bilo torej ciljno zastavljeno precej ambiciozno (Gauchet 2011: 79–83). Po Gauchetovo so takšni cilji danes nerealni, poučevanje književnosti pa izgublja smisel. V učnih načrtih za slovenščino so navedeni podobni cilji, kot jih Gauchet kritizira. Če vzamemo za primer gimnazijski učni načrt, v njem kot splošne cilje najdemo razvijanje zmožnosti branja in interpretiranja književnih besedil, razvijanje (splošne) sporazumevalne zmožnosti, pridobivanje književnega znanja in širjenje spoznanj o književnosti, kritično aktualizacijo, njihovo uvrščanje v širši kulturnorazvojni kontekst (Učni načrt 2008: 16–17). Cilje iz šolskega načrta je natančno razdelala Boža Krakar Vogel (2020: 46–70), ključni cilj pouka je zanjo razvijanje literarne zmožnosti. Temu cilju se profesor in učenci približujejo z uresničevanjem izobraževalnih, vzgojnih in funkcionalnih ciljev, in sicer z uporabo raznih strategij, ki učence pripeljejo do dejavnega stika s književnostjo (Krakar Vogel 2020: 70).

3 Roche in poučnost književnosti

Smisel poučevanja književnosti s ciljem razvijanja moralnega čuta je poudaril tudi Roche: »literature has an educative role to play« (2004: 239). Izpostavil je, da živimo v dobi, ko se tehnologija vse bolj razvija, ljudje pa smo vse bolj odvisni od nje. V sodobni družbi se v povezavi s tehnologijo spreminja odnos do moralnih načel in občutka za dobro in slabo. Prav tako si danes težko predstavljamo dolgoročne posledice, ki jih bo imelo naše ravnanje v sedanjosti. Književnost lahko z literarizacijo potencialne prihodnosti opozarja na dolžnosti, ki jih imamo do prihodnjih generacij. S podpiranjem določenih vrst umetnosti bi tudi oblast lahko pripomogla k bolj moralni družbi (Roche 2004: 252–253). Po drugi strani lahko literatura pripomore k razreševanju krize vrednot s tem, da bi bolj poudarjala smisel, lepoto življenja. Ne v utopističnem smislu, temveč v poudarjanju vrednosti tega, »kar je« (Roche 2004: 240–241). Avtor verjame, da lahko pisatelji, tudi zaradi sposobnosti, da prej uvidijo nekatere bližajoče družbene katastrofe, pripomorejo k reševanju nekaterih največjih svetovnih problemov, kot so revščina, vojna in ekološka kriza (Roche 2004: 261).

S tem, da ima književnost (morda bi bilo bolje reči literarni sistem) potencial entitete, ki bo pomagala sodobni družbi, da v hitro spreminjajočem se življenjskem slogu ne bo izgubila moralnega kompasa, se strinjava. Ker pa je Rochova knjiga nastala skoraj dvajset let nazaj, svet pa se zdi danes še bolj moralno izgubljen (definitivno pa smo bolj odvisni od tehnologije), ostaja ta potencial literature še vedno na ravni optimistične ideje. Pomisleke imava glede ideje o državnem podpiranju določenih umetnosti, saj mora biti po najinem mnenju umetnost predvsem kritika oblasti, ne pa njen produkt. Morda se je Rochu v 2004 zdelo, da se (bo v prihodnosti) lahko zaupa (lo) dobrim namenom oblasti, a je oblast v 2023 še kako potrebna kritike. Te očitke sicer zavrača že Roche v povezavi z nacistično zlorabo umetnosti (2004: 219–220).

To izrazito poudarjanje etičnosti in etičnega v književnosti in njeni didaktiki lahko povežemo s pojavom etičnega obrata v humanističnih znanostih. Konec osemdesetih je humanistiko v ZDA zajel etični obrat, s tem tudi del literarne vede. Po literarnih delih so začeli množično segati filozofi, s pomočjo njih so razlagali filozofijo etike, morale in sorodnih vprašanj, to je vplivalo na literarnovedno raziskovanje. Posledice obrata so pozneje segle tudi v Evropo in v slovensko literarno vedo (Virk 2018: 22–23).

Virk v knjigi *Etični obrat v literarni vedi* analizira glavne raziskovalce v duhu etičnega obrata (Nussbaum, Booth, Phelan in drugi). Pristopi znotraj etičnega obrata so pluralni ali celo »kakofonični«. Literatura ima poleg spoznavnih in estetskih vrednot tudi etične, a si teoretiki niso edini, katere so te vrednote, na kateri ravni literarnega dela in s katerimi metodami jih raziskovati. Strinjajo pa se, da je literatura posebej primerna za raziskovanja gledišča etike in kot sredstvo etične vzgoje, torej zbudjati čustva, spodbujati sočutje, empatijo (Virk 2018: 28–29).

Marsikateri novejši raziskovalni pristop v humanistiki se razglša za naprednega in je izrazito kritičen do nekaterih tradicionalnih pristopov, samokritike pa ne zmore. Virk (2018: 21) je navedeno napisal o odnosu med novejšimi pristopi etičnega obrata in starejšimi. S tem se strinjam, nekateri novejši pristopi v humanistiki so precej invazivni in pogosto ne opazijo svojih slepih peg. Predvsem naju moti, da se v imenu poudarjanja nekih etičnih vrednot včasih izrodijo že v neko ideološko odpravljanje krivic iz zgodovine (za primer LGBT ali ženska pisava). Seveda ni nič narobe, da te teme raziskuje literarna veda, po najinem mnenju pa ni prav, da se pri tem povsem ob strani pušča estetika in estetska vrednost literarnega dela – tudi potem, ko se te »napredne« ideje prenese iz kabinetov raziskovalcev v šole. Učni načrt za slovenske gimnazije (Učni načrt 2008: 16–17) na primer predvideva vrsto ciljev, etična komponenta je gotovo primeren del tistih vzgojnih.

A zaradi tega ne smejo umanjhati estetsko doživljanje besedila, literarnoteoretska in literarnozgodovinska znanja, sposobnost kritičnega razmišljanja (ki se ga da sicer z etičnim povezati) ter diskutiranja o prebranem. Učitelj in učenec sta ob literarnem delu postavljena pred vrsto ciljev, ki naj bi jih z njim dosegla. Vprašanje pa je, čemu bo učitelj dal prednost, ali bo vse skušal dosegati enakomerno. Pri pouku književnosti etike najbrž ne bomo postavili povsem na prvo mesto. Neka etika je prav gotovo univerzalna (recimo, da jih lahko približno skrčimo na Božje zapovedi brez prvih treh). Po drugi strani pa ima vsak človek nekaj »svoje etike«, kar je za nekoga morda tudi nekaj intimnega. Obstajajo dela, kjer je o tem z dijaki zelo umestno razpravljati (na primer Zločin in kazen, Madame Bovary, primerov je še precej). Vendar učitelj slovenščine ni le vzgojitelj, moralist.

4 Slovenski književni didaktiki

V nadaljevanju razmišljava še o odgovoru na vprašanje didaktike književnosti, kot so ga ponudili slovenski raziskovalci. Igor Saksida je zastavil izhodišča sodobnega pouka književnosti, ki bi ga za mlade osmislili. Izbrana besedila morajo za bralca biti relevantna, takšna pa so, če s kako prvino mladega bralca nagovarjajo. Razrahljati bi bilo potrebno pojem kanona, sploh pri sodobni književnosti. Bistveni so učenčevi subjektivni odzivi na besedilo, pri čemer ima ta pravico do »napake«, pravico, da mu besedilo ni všeč, da ga komentira. V dialogu z drugimi učenci, učiteljem in z vključitvijo drugih zmožnosti ter miselnih procesov se njegovo doživetje besedila pogloblja (Saksida 2000: 31–32).

Konkretnejša je Alenka Žbogar, ki izpostavi vlogo didaktike književnosti v sodobnem globaliziranem svetu, v katerem je identiteta tesno povezana z narativnostjo. Narativna kompetenca je pomembna v uradnih institucijah, na razgovorih za službo in v osebnem življenju, konec koncev na zmenku (Žbogar 2013: 23). Naloga didaktike književnosti torej ni le razvijanje sporazumevalne možnosti, temveč tudi kulturne. Pri književnosti nas ne zanima le doživljajski odziv učencev na prebrano besedilo, temveč skušamo k besedilu pristopati objektivneje, s stališča pisca ali raziskovalca. Pri tem lahko uporabimo metodo problemsko-ustvarjalnega pouka. Književnost lahko tudi sodobnim mladim pomaga razložiti in osmisliti človeško življenje, obenem pa je eden najbolj univerzalnih civilizacijskih dosežkov (Žbogar 2013: 27). S pomočjo književnosti lahko učence vzgajamo v duhu strpnosti in utrjujemo njihovo narodno zavest, sploh če upoštevamo dejstvo, da je slovenski narod burna stoletja zgodovine preživel predvsem zahvaljujoč književnosti (Žbogar 2013: 26). Žbogarjeva natančno razdeli tudi tretjo specifično ključno zmožnost, to je zmožnost medpredmetnega povezovanja, ki pouk prav tako osmišlja.

Da si je slovenska literarna veda zastavila podobna vprašanja, kot jih je zapisal Gauchet, dokazuje Posvet o programih in metodah književnega pouka, ki se je zgodil leta 2000, njegove izsledke pa so objavili v *Primerjalni književnosti*. Miran Hladnik je v svojem prispevku (sklicujoč se na Alenko Hladnik) opozoril, da je na mestu spodbujevalca nacionalne identitete šport nadomestil literaturo. Naloga pouka književnosti je učencem pokazati simbolni svet, ki je zanje skorajda izgubil smisel. Hladnik podčrta tudi, da ni prav, da marsikateri učitelj hvali veličino klasičnih del, pri tem pa ostaja slep, da so nekatera klasična dela daleč od dijakovih interesov in zanje neodmevna ter dolgočasna. Peščica dijakov je sicer takšnemu poveličevanju klasikov naklonjena, a je treba misliti na cel razred (Hladnik 2000: 26–28). Omembe vredna se mi zdita tudi prispevka Sama Krušiča in Braneta Šimenca. Prispevek slednjega je precej pesimističen, a glede na to, da se dvaindvajset let po njegovem nastanku književnost še vedno poučuje, mladi pa na elektronskih napravah preživijo še več časa, lahko sklenemo, da se »črni scenarij« ni uresničil. V ilustracijo citat iz prispevka:

Tako se pri pouku včasih počutim kot tisti, ki s poučevanjem književnosti služi svoj ljubi kruhek, hkrati pa zganja intelektualno nasilje na mlado generacijo, s katero se po učnem programu trudim, da bi imeli pozitiven odnos do nečesa, do česar pretežni del njihove generacije nima več pravega odnosa in česar ne doživlja kot samoumevno vrednoto. Zanje to ni sodoben medij odkrivanja sveta in komuniciranja z njim. Zato se bojim, da bo pouk književnosti v srednji šoli zaradi odtujenosti od knjige postal precej ekskluzivna dejavnost zgolj za tisto interesno skupino dijakov, ki imajo odnos do knjige in smisel za besedno umetnost, nekakšen izbirni predmet, sicer jih bomo pa pri predmetu slovenščina učili predvsem pragmatično jezikoslovje, da jih bomo za silo opisemenili za rabo jezika v vsakdanji rabi na ravni neumetnostnih besedil. Upam, da se ta črni scenarij ne bo uresničil. (Šimenc 2000: 15)

Krušič je izpostavil nekaj elementov realnosti pouka književnosti na slovenskih šolah, s katerimi se tudi osebno strinjava. Izpostavil je dvojno naravo predmeta, ki po eni strani skuša dijakom približati književnost, po drugi pa je maturitetni predmet, pri katerem dijaki zbirajo točke, za to pa je najbolj varna pot drdranje in pisanje naučenih interpretacij. Žal didaktiki pogosto pozabljajo na te praktične elemente, poleg mature je tu še večno pomanjkanje števila ur, ki onemogoča nekatere dijakom zanimivejše učne metode.

Namen obravnave literarnih del ni zgolj v tem, da dijak nekaj prebere, se nekaj nauči in to spravi v svoj spomin. Literarno delo bi se moralo poučevati na način, da bi se porušil dijakov horizont pričakovanja, kar bi ga motiviralo za nadaljnje razmišljanje, mu pomagalo kritično ovrednotiti svoj položaj v svetu in svet sam. Posledično bi bilo tudi pri odraslih več kritičnega razmišljanja. Avtor obračuna s trditvijo, da humanistični predmeti v gimnaziji nimajo praktične uporabe, problem je predvsem to, da med njimi ni prave povezave (Krušič 2000: 19–21).

Gauchetove zapise lahko razumemo precej pesimistično. Književnost vendarle ni izgubila vse svoje umetnostne in katarzične moči in poučevanje književnosti (vsaj v Sloveniji) ni v tako slepi ulici, kot bi lahko kdo sklepal iz knjige. Primerjava z nekaterimi poudarki iz sodobnih slovenskih knjig iz didaktike pokaže, da se poučevanje književnosti vendarle odziva na spremembe v svetu, v katerem živimo. Dijaku lahko na vprašanje, kaj je smisel učenja književnosti, postrežemo s kopico odgovorov. No, morda ne bi eksplicitno odgovorili, da zaradi narodne zavesti, prav gotovo pa bi lahko izpostavili tvorjenje in razumevanje besedil, kritično razmišljanje, argumentacijo in retoriko – če bi že zanikali, da se v umetnosti da tudi uživati ali si z njo odgovoriti na nekatera bivanjska vprašanja.

5 Sklepna misel

Meniva, da bi prihodnji pisci didaktik morali bolj vzeti v zakup šolsko realnost, namreč neenake interese in sposobnosti učencev, število ur, pritisk drugih predmetov, »Damoklejev meč« mature, ki pravzaprav štiri leta visi nad dijaki. Najti bi bilo treba nekakšen kompromis med tem neidealnim organizacijskem okvirjem in tistim, kar želimo s poukom književnosti doseči. Učitelji morajo torej skrbeti za sporazumevalno in kulturno možnost, obenem pa morajo učencem predstaviti precej dolg seznam del, ki jih morajo učenci poznati (spet matura). Misliva, da zato večkrat zmanjka časa za druge aktivnosti, kot so govorni nastopi, debate, razvijanje kritične misli – in to je škoda.

Viri in literatura

Alja Brglez idr. *Teza o (ne)prijjubljenosti slovenščine kot obveznega šolskega predmeta v Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo, 2008.

Marcel Gauchet. O pogojih vzgoje. *Avtoriteta: konec ali preobrazba?* Ur. Marjan Šimec. Ljubljana: Založba Krtina, 2011. 111–140.

Marcel Gauchet. O pogojih vzgoje. *Vprašanje smisla pri poučevanju jezika in književnosti*. Ur. Marjan Šimec. Ljubljana: Založba Krtina, 2011. 79–94.

Marcel Gauchet. O pogojih vzgoje. *Zgodovinska skica kritike avtoritete na področju vzgoje*. Ur. Marjan Šimec. Ljubljana: Založba Krtina, 2011. 141–174.

Marcel Gauchet. O pogojih vzgoje. *Znanje brez smisla*. Ur. Marjan Šimec. Ljubljana: Založba Krtina, 2011. 55–78.

Miran Hladnik. Književnost in jezik. *Primerjalna književnost* 23/2 (2000). 26–28.

Boža Krakar Vogel. *Poglavja iz didaktike književnosti*. Ljubljana: DZS, 2004.

Boža Krakar Vogel. *Didaktika književnosti pri pouku slovenščine*. Ljubljana: Rokus Klett, 2020.

Samo Krušič. Odnos interpretacija – literarna zgodovina – literarna teorija v gimnazijskem pouku književnosti. *Primerjalna književnost* 23/2 (2000). 19–21.

Mark William Roche. *Why Literature Matters in the 21st Century*. London in New Haven: Yale University, 2004.

Igor Saksida. *Poti in razpotja didaktike književnosti*. Mengeš: Založba Izolit, 2008.

Brane Šimenc. Bomo še poučevali književnost? *Primerjalna književnost* 23/2 (2000). 15–16.

Učni načrt za Slovenščino v gimnaziji. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, 2008.

Tomo Virk. *Etični obrat v literarni vedi*. Ljubljana: Društvo literatura, 2018.

Alenka Žbogar. *Iz didaktike slovenščine*. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, 2013.

PERSPEKTIVA DRUŽBENEGA OBROBJA IN EMPATIJA V CANKARJEVI HIŠI MARIJE POMOČNICE

PETRUŠA GOLJA

Izvleček

Prispevek, zasnovan na podlagi diplomske naloge, obravnava Cankarjev roman *Hiša Marije Pomočnice* z vidika pripovedne empatije, enega najnovejših pristopov v postklasični teoriji pripovedi. Osredotoča se na dva vidika teorije pripovedne empatije: avtorskega, ki vsebuje analizo avtobiografskih elementov in pisateljeve lastne empatičnosti, ter tekstualnega, pri katerem z analizo poetike romana izpostavljam njegov potencial za spodbujanje empatičnega abralskega odziva, predvsem v okviru Cankarjevega inovativnega predstavljanja perspektive žrtev različnih oblik nasilja.

Ključne besede: Ivan Cankar, pripovedna empatija, družbeno obrobje, naratologija

1 Uvod

Ukvarjanje s čustvi kot fenomenom, ki zaznamuje vse tri udeležence literarnega sistema – avtorja, besedilo in bralca – je eden najnovejših pristopov postklasične literarne teorije, ki ponuja reinterpreteracije in aktualizacijo literarnih besedil. Cankarjev roman *Hiša Marije Pomočnice* (1904) se za tovrstno raziskovanje ponuja zaradi svojega v zgodovinskem kontekstu inovativnega naslavljanja tabujev in upodabljanja predstavnic družbenega obrobja, ki so trojno marginalizirane zaradi spola, starosti in bolezni. Cankarjeva poetika, ki še posebej v tem romanu temelji na izrazni odprtosti in preigravanju z neizrečenim, se sreča z motivi fizičnega, psihičnega in spolnega nasilja ter iz njega izvirajočih travm, in tako poseže na področje družbenih krivic, aktualnih tudi za sodobnega bralca.

2 Empatija, spremljevalka književnosti

Povezovanje čustev in literature sega v antična besedila, k Platonu in Aristotelu, ki sta vsak po svoje opozorila na etični učinek književnosti, v 80. letih 20. stoletja pa so njuna opažanja nadgradili teoretiki etičnega obrata v literarni vedi. S področjem empatije se je v okviru filozofije morale ukvarjala Martha C. Nussbaum, ki zagovarja tezo, da lahko empatična bralska izkušnja spodbudi altruistično delovanje posameznika in vpliva na njegovo pozitivno družbeno in politično vedenje. Etika po njenem »zajema tako čustveno kot intelektualno dejavnost in daje prednost dožemanju posamičnih ljudi in situacij pred abstraktnimi pravili« (cit. po Virk 2018: 38). Zaradi tega je zanjo književnost, ki s pomočjo pripovedne domišljije omogoča »empatično in sočutno vstopanje v svetove drugih«, ključen element estetske vzgoje – vzgoje v odgovorne državljanke (Virk 2018: 49).

Literarna teoretičarka Suzanne Keen, ki je do povezovanja empatije in altruizma zadržana – meni namreč, da sama fikcijska narava besedila bralca odveže občutka odgovornosti in mu stem omogoča lažje empatiziranje, ni pa nujno, da bo to vodilo v spremembo vedenja – se posveča empatiji predvsem kot psihološkemu pojavu in analizira njen vpliv na vse z literaturo povezane procese (bralčeva empatija med branjem, avtorjeva med pisanjem, pa tudi učinek pripovednih tehnik znotraj besedila) (Keen 2006: 212–3). Pripovedno empatijo definira takole: »Pripovedna empatija je deljenje občutij in prevzemanje perspektive, ki ju spodbudi branje, gledanje, poslušanje ali zamišljanje pripovedi o okoliščinah in stanju drugega« (Keen, Narrative Empathy).

Svojo teorijo je Suzanne Keen utemeljila na nevroznanstvenih odkritjih, povezanih s t. i. »zrcalnimi nevroni«, zaradi katerih se med spremljanjem dejanja ali čustvovanja drugega (kamor je vključeno tudi branje) v možganih aktivirajo afektivni predeli, zadolženi za to dejanje ali čustvo. Iz teh odkritij izhaja, da lahko fikcijska besedila pri bralcih producirajo vživljanje stanje literarnih oseb.

V praksi obravnavanje tekstov z vidika pripovedne empatije vključuje dva vidika: avtorjevo in bralčevo empatijo. Prvo lahko raziskujemo po treh poteh, glede na avtobiografičnost, pri kateri preverjamo, do kolikšne mere je avtor elemente pripovedi oblikoval po lastnih izkustvih, glede na povečano empatičnost, pri čemer sledimo tezi, da so avtorji nadpovprečno empatični, kar skušamo preveriti iz razpoložljivih virov (pisem, intervjujev etc.) in glede na estetiko produkcije, ki jo Alojzija Zupan Sosič uvaja kot krovni pojem za empatizirajoče tehnike oz. odločitve, ki jih avtor sprejme, da bi dosegel določeno publiko, npr. izbira žanra, zvrsti, poetike (2020: 227). Bralčeva empatija, ki se osredotoča na čustva, ki jih bralci s prevzemanjem perspektive likov ali pripovedovalca razvijejo do določenega besedila (Zupan Sosič 2020: 227), pa zajema področji identifikacije in pripovedne situacije, ki sta sprožilca pripovedne empatije. Za naratološko analizo je primerna predvsem pripovedna situacija, saj zajema elemente besedila, kot so pripovedovalec, fokalizacija in literarna oseba (Zupan Sosič 2020:228).

3 Ivan Cankar, empatični avtor

Ivan Cankar se že v splošnem kolektivnem spominu uveljavlja kot avtor na strani »ponižanih in razžaljenih«, kritik elit in zagovornik manjših. V *Hiši Marije Pomočnice* ta poteza njegovega opusa, ki jo lahko najdemo že v romanu *Na klancu* in dramah, posebej izstopa, saj za protagonistke romana izbere mladostnice, ki v bolnišnici pričakujejo smrt, torej skupino, ki jo na rob družbe postavljajo tako njen spol, starost in okoliščine (bolezen, revščina, nasilje), poleg tega pa je nedvomno oddaljena od pisateljeve lastne pozicije družbene moči – odraslega, zdravega in (relativno) preskrbljenega moškega.

Avtobiografičnost delov romana je Cankar potrdil v pismih založniku Šventnerju. Idejo za roman je dobil pri Amaliji, sestri svoje tedanje zaročenke Štefke Löffler, ki je morala zaradi bolezni v dunajsko bolnišnico za neozdravljive bolezni, *Das Haus der Barmherzigket*, kjer je pozneje tudi umrla. Štefka v svojih spominih na Cankarja pripoveduje:

Cankar se je za tega otroka posebno zavzel in jo je stalno kratkočasil. (.../ Ko je Malči odšla v bolnišnico, se je Cankarju na obrazu bralo, kako mu je hudo. In potem jo je redno obiskoval. /...) Cankar je zelo pogosto govoril o svoji soigralki, ki je tako potrpežljivo prenašala svojo usodo. (Merhar 1952: 552)

Avtorjevo občutljivost za zgodbo bolne Amalije, ki jo je pozneje upodobil v *Hiši*, lahko povežemo tudi s tezo o njegovi večji empatičnosti, na katero kaže tudi dejstvo, na katero opozarja Alojzija Zupan Sosič (2020: 229), da se je v romanu odločil za protagonistke postaviti štirinajst ženskih likov. S tem je v obdobju, v katerem ženski, sploh pa otroški glasovi niso bili pogosto upodabljeni, bralce soočil z drugačno perspektivo sveta.

4 Poetika *Hiše Marije Pomočnice* in pripovedni afekti

V romanu se prepletajo različne literarne smeri in zanje značilni elementi sloga, kar učinkuje na več ravneh – tudi na ravni sprožanja pripovednih čustev, med katera uvrščamo empatijo. Motivno je *Hiša* usidrana v naturalistično-realistični poetiki; tematizacija različnih oblik nasilja, opisi telesne poškodovanosti, razkroja, pomanjkanja in alkoholizma gradijo zgodbeno plast dela, ki ji kontrast predstavlja novoromantično upodabljanje hrepenenja, za Cankarja značilno ciklične narave (Kos 2001: 237). Simbolistična razsežnost, ki izhaja iz mnogih aluzij, religioznih in sanjskih motivov ter personifikacij predvsem konceptov življenja in smrti, z impresionističnimi opisi posega v pripovedni ritem in ga upočasnjuje.

To prepletanje slogovnih in motivnih pristopov lahko skupaj z uporabo različnih pripovednih tehnik povežemo s sprožanjem pripovednih afektov – radovednosti, presenečenja in suspenza, ki predstavljajo podlago za čustven oz. empatični bralski odziv (Zupan Sosič 2017: 297). Za tovrstno analizo je primeren celoten roman, za primer pa lahko vzamemo odlomek, ki opisuje izkušnjo spolne zlorabe ene od protagonistk in ki je zaradi kompleksne upodobitve doživljanja otroka-žrtve posebej primeren tudi za aktualizacijo.

Živ in jasen pa je bil v njenem srcu tisti večer, ko je doživela čudno radost, grozno in lepo obenem. /.../ Takrat je prišel dolgoroki delavec in ko je šel drugič mimo, je postal ob postelji. Glava mu je klonila, oči so gledale izbuljeno in so plamtele. Brigita mu je strmela v obraz kakor začarana in se je tresla. Tako je stopil k nji, vrgel je odejo na tla in se je sklonil globoko. Na postelji je ležalo mlado telo, nelepo in grbavo, in vilo se je in je trepetalo, prsi so ječale ... Od tedaj so gledale njene oči za njim, koder je hodil, bale so se in so ga klicale. On pa se ni več ozrl in ni prišel nikoli več.

Vzbudila se je časih Brigita ponoči, spominjala se je in vztrepetal je ves život; roke so se stiskale k telesu, tresla se je od nerazumljive divje slasti in prsi so ječale, kakor tisti večer ... Želela je Brigita in ni vedela česa – tam zunaj je šlo življenje mimo in je vabilo. (Cankar 1956: 68)

Radovednost in suspenz odlomek vzbuja predvsem z eliptičnim slogom oz. ustvarjanjem pripovednih vrzeli, ki jim lahko pripišemo dvojno funkcijo: Cankar s celotnim romanom krmari po tenki meji sprejemljivega ubesedovanja tabujev (ki jo sicer v kontekstu svojega časa tudi prestopa), hkrati pa izpusti konkretnih opisov soustvarjajo otroško perspektivo. Bralec tako dobi dvojni vpogled, po eni strani se zaveda, da protagonistka doživlja zlorabo, hkrati pa iz zožene perspektive personalnega pripovedovalca razbere, da sama Brigita ne razume tega, kar se ji dogaja.

Afekt presenečenja v odlomku spodbujajo pozitivno konotirani elementi leksike, ki poudarijo travmatičnost Brigitine izkušnje, ki je sama ni zmožna zavestno ovrednotiti kot zlorabo, zaradi česar je soočena z notranjim konfliktom (nakazanim s simbolnim pojavljanjem personificiranega življenja, ki ga ne more doseči), krivdo in duševno stisko. Cankar tako

v mnogih odlomkih romana od blizu skicira kompleksno duševnost mladostnic, ki jih je zaznamovala izkušnja fizičnega ali spolnega nasilja, saj se pripovedovalec – katerega gledišče v celotni pripovedi sicer alternira med distanco in bližino – do dogodka ne opredeljuje iz distance odraslega opazovalca, temveč ga poda v vsej ambivalentnosti notranje perspektive mladoletne žrtve, kar omogoči neposredno učinkovanje pripovedne situacije na bralca.

5 Sklep

Prizma teorije pripovedne empatije odpira interpretativne možnosti, ki jih v Cankarjevem romanu *Hiša Marije Pomočnice* ponuja predvsem tematizacija ranljivih skupin in večplastno zgrajena perspektiva, ki alternira med odmaknjenostjo, segajočo v simbolizem in abstrakcijo, ter bližino personalne pripovedi. Cankar je v opisovanju najkompleksnejših človeških izkušenj, v *Hiši* povezanih predvsem z nasiljem, segel iz svojega časa in ostal aktualen, empatično branje pa v tem kontekstu ponuja tudi priložnost za premislek o družbenih temah, ki presega okvire književnosti.

Viri in literatura

Ivan Cankar. *Hiša Marije Pomočnice*. Koper: Primorska založba Lipa, 1956.

Suzanne Keen. Narrative Empathy (Definition and Explication). *The living Handbook of Narratology*. Splet.

Suzanne Keen. A Theory of Narrative Empathy. *Narrative* 14/3 (2006): 207–236.

Janko Kos. *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2001.

Boris Merhar. [Opombe.] Ivan Cankar. *Izbrana dela: tretji zvezek*. Ljubljana: Cankarjeva založba v Ljubljani, 1952. 515–579.

Tomo Virk. *Etični obrat v literarni vedi*. Ljubljana: Literarno umetniško društvo Literatura, 2018.

Alojzija Zupan Sosič. *Teorija pripovedi*. Maribor: Litera, 2017.

Alojzija Zupan Sosič. Pripovedna empatija ter Cankarjeva romana *Hiša Marije Pomočnice* in *Križ na gori*. *Primerjalna književnost* 43/1 (2020): 223–242.

NAPAKE IN NAPAKICE V GIMNAZIJSKIH ESEJIH

NINA ORAŽEM

Izvleček

Prispevek se ukvarja z analizo napak esejskega dijaškega pisanja, pri čemer se osredotoča na pravopisne, skladske in oblikoslovne napake, ki naj bi jih dijaki v štirih letih splošnega gimnazijskega programa poskušali odpraviti v okviru jezikovnega pouka, ki je v prispevku tudi konkretno opredeljen. V esejih so pričakovano najštevilčnejše pravopisne napake, in sicer napačna raba vejice, sledijo jim skladske napake, najmanj pa je oblikoslovnih napak.

Ključne besede: esej, pravopisne napake, skladske napake, oblikoslovne napake

1 Uvod

Jezikovne napake so še vedno velik in pereč del srednješolskih esejev, maturitetni preizkusi preteklih let pa kažejo, da se stanje na tem področju bistveno ne izboljšuje. Namen prispevka je izpostaviti pravopisne, skladske in oblikoslovne napake dijaškega pisanja ter podati predloge za izboljšanje pisanja v času gimnazijskega izobraževanja. Prispevek je tako sestavljen trodelno. V prvem delu opredelim cilje jezikovnega pouka, ki so predstavljeni v Učnem načrtu slovenščine za gimnazijo, v nadaljevanju UN nato podam natančno analizo napak, ki se pojavljajo v šolskih esejih, v zadnjem delu prispevka pa predstavim možnosti za izboljšanje jezikovnega znanja dijakov.

2 Opredelitev ciljev v Učnem načrtu slovenščine za gimnazijo

V prispevku sem se pri pregledu esejev osredotočila na tri vrste napak, in sicer na skladske, pravopisne in oblikoslovne napake. Skladno s tem sem pregledala tudi gimnazijski učni načrt ter poskušala kar najbolje opredeliti cilje in dosežke, ki bi jih morali dijaki pridobiti do konca 4. letnika gimnazijskega programa.

V didaktičnih priporočilih UN je zapisano, da se jezikovni pouk uresničuje po načelu postopnosti oz. od preprostejšega k zahtevnejšemu, izhodiščna dejavnost za uresničevanje ciljev znotraj jezikovnega pouka pa je sprejemanje določenih besedilnih vrst (Poznanovič Jezeršek idr. 2008: 41). Skladske, pravopisne in oblikoslovne napake se pri dijakih poskuša premostiti predvsem v dveh sklopih UN, to sta Razvijanje poimenovalne, skladske, pravorečne, pravopisne in slogovne zmožnosti ter Razvijanje metajezikovne zmožnosti. V prvem sklopu je v okviru pravopisne zmožnosti predvideno, da dijaki skozi 1., 2. in 3. letnik gimnazijskega izobraževanja

»sistematično spoznavajo, nadgrajujejo in utrjujejo pravila o zapisovanju glasov, o deljenju besed, o pisanju prevzetih besed, o pisanju skupaj, narazen ali z vezajem, o rabi velike začetnice in o rabi ločil« (Poznanovič Jezeršek idr. 2008: 14). Znotraj pravopisne zmožnosti sta prisotna še dva cilja, in sicer, da dijaki med pisanjem upoštevajo pravopisna pravila ter v svojih in tujih besedilih prepoznajo pravopisne napake, jih znajo utemeljiti ter odpraviti (prav tam). V okviru skladenjske zmožnosti pa je predvideno, da jo dijaki dosežajo tako, da po sprejemanju besedil predstavijo pomen povedi oz. zvez povedi ter pretvarjajo skladenjsko zapletene povedi v preprostejše; da med tvorjenjem besedil skladajo besede v povedi, povedi v zveze povedi in replike v zveze replik (pri tem pa upoštevajo pomenska in slovnična razmerja ter členitev po aktualnosti) in tako, da prepoznajo skladenjske napake v svojih in tujih besedilih ter jih odpravljajo (Poznanovič Jezeršek idr. 2008: 13).

Znotraj sklopa Razvijanje metajezikovne zmožnosti se skladnja, oblikoslovje in pravopis odražajo predvsem v ciljih za 2. in 3. letnik gimnazijskega programa. Dijaki 2. letnika naj bi sistematično usvajali temeljne pomenske, izvirne, tvorbne, oblikovne in tvarne značilnosti besede, hkrati s tem pa naj bi izdelali tudi načrt za odpravljanje težav pri rabi in razumevanju besed (Poznanovič Jezeršek idr. 2008: 15). Dijaki v 3. letniku »sistematično usvajajo stavčnočlensko sestavo stavka in stavčno sestavo povedi; vrednotijo učinek pridobljenega vsebinskega in procesnega znanja na tvorjenje in razumevanje enostavnih in večstavčnih povedi ter na prepoznavanje stavčnočlenske sestave stavka in stavčne sestave povedi« (prav tam). Enako naj bi tudi v tretjem letniku izdelali načrt za odpravo svojih težav (prav tam).

Če strnem, dijaki v gimnazijskem učnem programu od slovničnih ravni spoznavajo: v 1. letniku glasoslovje, v 2. letniku oblikoslovje in pomenoslovje, v 3. letniku skladnjo in v 4. letniku besedotvorje, ki ga nekateri profesorji obravnavajo že prej, v 2. letniku (Krapš Vodopivec 2019: 514).

Rezultati na maturi žal že desetletja kažejo, da uporabljeni pristop ne prinaša ustreznih rezultatov. Dijaki bi morali jezikovno snov, ki jo usvajajo že v osnovni šoli, v gimnaziji nagraditi do te mere, da bi jo zmogli uporabiti pri tvorjenju svojih besedil. A temu ni tako (Krapš Vodopivec 2019: 514–515). Igor Saksida v *Letnem poročilu o splošni maturi 2017* ugotavlja, da je razlog za padanje sporazumevalne zmožnosti v slovenskem jeziku predvsem v drugačnih sporazumevalnih navadah srednješolcev v digitalni dobi, kjer se povečujeta delež pisnega sporazumevanja v neknjižnem jeziku in branje krajših besedil. Predlaga, da se jezikovnemu pouku pri slovenščini v srednji šoli posveti več pozornosti, in sicer predvsem v smislu razvijanja sporazumevalne zmožnosti ter sistematičnega usvajanja slovnice in pravopisa (Saksida 2017: 36).

3 Preverjanje uresničitve ciljev Učnega načrta slovenščine za gimnazije

Uresničevanje ciljev jezikovnega pouka se skozi štiri leta gimnazijskega programa preverja na tri načine: z ustnim preverjanjem znanja, z razčlemba neumetnostnega besedila in z esejem (Krapš Vodopivec 2019: 515), seveda pa določena stopnja avtonomije učitelju dopušča, da sam presodi, katere teme bo uvrstil v določeno ocenjevanje. Se pa pri preverjanju znanja vsako leto znova pokaže paradoks, ki ga Irena Krapš Vodopivec omenja v svojem članku: »Dijaki nekatera jezikovna pravila znajo reproducirati, a jih pri tvorjenju lastnih besedil ne upoštevajo oz. znajo pravila pri samostojnem tvorjenju smiselno uporabiti, ne znajo pa jih reproducirati. Anketa med dijaki [pa] je pokazala, da se pri tvorjenju

večinoma ne ukvarjajo z (ne/usvojenimi) jezikovnimi pravili« (prav tam). Zanimivo je tudi opažanje, ki ga o 2. maturitetni poli v *Letnem poročilu splošne mature 2020* navaja Igor Saksida, in sicer, da se na splošno bolje rešujejo naloge najnižje zahtevnostne stopnje in naloge, ki jih kandidati, po večini rojeni govorniki slovenskega jezika, rešujejo po jezikovnem občutku brez teoretičnega znanja slovnice. Prav tako so slabo reševane naloge, v katerih se preverja znanje slovnice na različnih jezikovnih ravneh in njegova uporaba pri pravopisu, pri čemer so nekatere na osnovnošolski ravni (2020: 39). Krivulja rezultatov se je v letu 2019 in 2020 obračala navzgor, v letu 2021 padla, lani pa ponovno obrnila navzgor (Saksida 2021: 38), vseeno pa gre za minimalne spremembe v rezultatih, ki kažejo, da se jezikovno znanje dijakov bistveno ne spreminja. Vprašanje, ki se torej pojavlja na tej točki, je, česa se dijaki sploh naučijo v štirih letih jezikovnega pouka in ali je le-to smiselno zasnovano?

4 Analiza esejev

V analizo je vključenih pet esejev, ki so jih v okviru šolske naloge napisali dijaki tretjega letnika splošnega gimnazijskega programa v šolskem letu 2022/23. Dijaki so pisali o dveh dramah, ki so ju prebrali v sklopu domačega branja, in sicer o Cankarjevem *Kralju na Betajnovi* in Wildovi *Salomi*, pri čemer so lahko izbirali med interpretativnim esejem z naslovom »Med ljudi ne prideš z lepo besedo, pač pa z bičem« in razpravljalnim esejem *Razmerje moči v spopadu moški – ženska*. Eseje sva skupaj s profesorico, ki dijake poučuje, pregledali in ocenili po maturitetnih kriterijih. Sama sem kasneje naredila analizo, ki jo bom v nadaljevanju predstavila. Ob vsaki napaki je v oklepaju zapisana številka pojavitve, torej kolikokrat se je napaka pojavila v esejih.

Eseji so izbrani naključno, pri analizi pa sem se osredotočila na tri vrste napak – pravopisne napake, oblikoslovne napake in skladske napake. Dijaki so pred pisanjem eseja med poukom predelali 4 teme, ki so v UN predvidene v sklopu jezikovnega pouka – v 1. letniku glasoslovje, v 2. letniku oblikoslovje in pomenoslovje in v 3. letniku skladnjo, prihodnje leto pa bodo obravnavali besedotvorje.

4.1 Vrste napak

4.1.1 Skladske napake

»Pri šolskem esejju na maturi se skladske napake načeloma ocenjujejo pri jezikovni pravilnosti, v praksi pa deloma tudi pri slogu in zgradbi besedila« (Velikonja Kolar 2018: 129). Skladske napake po navadi opredeljujemo kot napake v strukturi stavka in povedi ter zvez več povedi, ki so glede na normo knjižnega jezika, ki jo lahko preverimo z normativnimi priročniki (slovnica, pravopis), dejansko napačne (prav tam). »Ker mora biti ocenjevanje jezika v šolskem esejju na maturi čim natančnejše in strokovno utemeljeno, je treba omejiti ocenjevanje tistih ravni besedila, pri katerih lahko zaradi različno razvitega jezikovnega čuta ocenjevalcev prihaja do prevelikih razhajanj« (prav tam). V prispevku predstavljam skladske napake na ravni stavka, na ravni večstavčne povedi in na ravni besednega reda.

Skladske napake na ravni stavka

1) Napačna raba predlogov (2):

- **ob** tem konfliktu spozna > **v** tem konfliktu spozna

- **pri** *Kralju na Betajnovi* > **v** *Kralju na Betajnovi*

2) Neupoštevanje roditelja (3):

- **to** Cankar ni dokazal > **tega** Cankar ni dokazal
- **naziv umetnika** pa mu samo na podlagi odlomka ne bi zares pripisal > **naziva** umetnika pa mu samo na podlagi odlomka ne bi zares pripisal

3) Izražanje svojine s samostalniško besedo v roditelju (6):

- glavo **Johanaana** > **Johanaanovo** glavo
- značaj **Salome** > **Salomin** značaj
- v *Kralju na Betajnovi* **Cankarja** > v **Cankarjevem** *Kralju na Betajnovi*

Skladenjske napake na ravni večstavčne povedi

1) Napaka v rabi oziralnega zaimka *ki/kateri* v vlogi veznika (5):

- Francki pa Kantor odvzame Maksa, **katerega** je ljubila > Francki pa Kantor odvzame Maksa, **ki** ga je ljubila
- ljudje ga namreč vržejo v ogenj, **katerega** je sam naredil > ljudje ga namreč vržejo v ogenj, **ki** ga je sam naredil

Skladenjske napake na ravni besednega reda (3):

1) Naslonski niz (2):

- eden izmed konfliktov med Salomo in Herodom je bil Salomin značaj, **namreč bila je** zelo razvajena in vztrajna > eden izmed vzrokov za konflikt med Salomo in Herodom je bil Salomin značaj, **bila je namreč** zelo razvajena in vztrajna
- temi, ki sta v ospredju, sta socialna in tema maščevanja, slednja pa je tudi osrednja tema v drami, **kateri bom zato** namenil več pozornosti > temi, ki sta v ospredju, sta socialna in tema maščevanja, slednja pa je tudi osrednja tema v drami, **zato ji bom** namenil več pozornosti

2) Členitev po aktualnosti (1):

- zaradi tega spopada pa je prišel do spoznanja Herod o resničnem Salominem značaju > zaradi tega spopada pa je Herod prišel do spoznanja o Salominem resničnem značaju

4.1.2 Oblikoslovne napake

V skupino oblikoslovnih napak sodijo tiste, ki jih lahko opišemo kot »neustrezne oblike določene besede« (Kosem, Stritar idr. 2012: 68). Pri večini napak oblikoslovne narave jezikovnemu standardu ne ustreza sklon, število ali čas določene besedne oblike glede na jezikovni kontekst, v katerega je oblika umeščena (prav tam).

1) Neupoštevanje glagola v dvojini (1):

- Kantorjeva vrednota pa **je bila** na začetku družina in ugled. > Kantorjevi vrednoti pa **sta bili** na začetku družina in ugled.

2) Uporaba neparadigmatskih glagolskih oblik (1):

- glagol imeti: **mel** > **imel**

3) Napačna raba glagolov *moči* in *morati* (3):

- ženska ni **morala** ločiti med tem, kaj je resnično in kaj ne > ženska ni **mogla** ločiti med tem, kaj je resnično in kaj ne
- vseeno ga ni **morala** zapustiti > vseeno ga ni **mogla** zapustiti

4) Neupoštevanje povratno svojilnega zaimka (3):

- Kantor je največje psihično nasilje izvajal nad **njegovo** ženo Hano > Kantor je največje psihično nasilje izvajal nad **svojo** ženo Hano
- Kantor je izpolnil **njegovo** obljubo > Kantor je izpolnil **svojo** obljubo

5) Napačna raba kazalnega zaimka (1):

- ali so **te** grehi > ali so **ti** grehi

6) Napačno sklanjanje samostalnika *hči* (2):

- s **hčero** > s **hčerjo**
- Kantor ve, zakaj se ga **hčer** izogiba > Kantor ve, zakaj se ga **hči** izogiba

4.1.3 Pravopisne napake

Različne raziskave vedno znova pokažejo isto (raziskava korpusa Šolar; raziskava profesorice Irene Krapš Vodopivec; raziskava Bože Krakar Vogel), in sicer, da imajo slovenski dijaki zdaleč največ težav s pravopisom. Enak rezultat se je pokazal tudi v moji analizi esejev, znotraj katere je bilo razvidno, da imajo dijaki zelo veliko težav s postavljanjem vejice, zato bom v nadaljevanju temu posvetila nekoliko več pozornosti.

K pravopisnim napakam prištevamo neustrezno črkovanje, postavljanje ločil, zapis velikih in malih začetnic, rabo krajšav, zapis številčk, pisanje skupaj in narazen ter rabo ustreznega predloga (z/s; k/h).

1) Napačen zapis narekovajev (13):

- Saloma reče: "Luna je pijana ženska" > Saloma reče: „Luna je pijana ženska“
"Med ljudi ne prideš z lepo besedo, pač pa z bičem" > „Med ljudi ne prideš z lepo besedo, pač pa z bičem“

2) Napake velike začetnice (1):

- **f**rancka > **F**rancka

3) pisanje skupaj in narazen (1):

- **nebi** > **ne bi**

4) Napake črkovanja (10):

»Napake črkovanja se nanašajo na napačen zapis glasu ali glasovnega sklopa v besedi« (Kosem, Stritar idr. 2012: 51).

- Napačen zapis besede s sklopoma lj/nj: pladen > pladenj; mišljenje > mišljenje; cil > cilj
- Napačen zapis besede s končnim l: pristau > pristal; truepelj > trupel

5) Napačna raba predloga s/z (1):

- **z** socialno tematiko > **s** socialno tematiko

6) Napačna (ne)raba vejice (81):

- Napačna (ne)raba vejice pri vezniku **kot/kakor**:
  - o besede kot so strah, groza in hrepenenje > besede, **kot** so strah, groza in hrepenenje
  - o ne gre le za opozarjanje družbe pred ljudmi kot je Kantor > ne gre le za opozarjanje družbe pred ljudmi, **kot** je Kantor
  - o Herod ne spremeni nič, Kantor pa je celo na boljšem položaju kakor je bil na začetku > Herod ne spremeni nič, Kantor pa je celo na boljšem položaju, **kakor** je bil na začetku

Herod je na višjem družbenem položaju, kot Saloma > Herod je na višjem družbenem položaju **kot** Saloma

- Vejica pred večbesednim veznikom **in sicer**:
  - o za Mariševko so vsi imeli precej podobno mišljenje **in sicer** da je strašljiva > za Mariševko so vsi imeli precej podobno mišljenje, **in sicer** da je strašljiva.
  - o to se je poznalo na njenem telesu **in sicer** je bila večkrat bolna > to se je poznalo na njenem telesu, **in sicer** je bila večkrat bolna
- Vejica pred in za prilastkovim odvisnikom:
  - o iz besedila *Na klancu* pa besede **ki** jih je Cankar uporabil nakazujejo na potrjevanje misli > iz besedila *Na klancu* pa besede, **ki** jih je Cankar uporabil, nakazujejo na potrjevanje misli

župnik mu je dal vedeti, da tisti ki trpi, mora enostavno trpeti še dlje > župnik mu je dal vedeti, da tisti, **ki** trpi, mora enostavno trpeti še dlje

- Vejica pred podrednim veznikom **kar**:
  - vse kar je Kantor rekel je: »Ne, ljuba žena.« > Vse, **kar** je Kantor rekel, je: »Ne, ljuba žena.«
  - vse kar je lahko naredila je, da je svoje otroke zaščitila > vse, **kar** je lahko naredila, je, da je svoje otroke zaščitila
  - uspel je dobiti to kar je želel > uspel je dobiti to, **kar** je želel

- Vejica pred veznikom **in**:
  - Kantor je največje psihično nasilje izvajal nad Nino, ki je bila hčerka njegovega bratranca Martina in nad svojo ženo Hano > Kantor je največje psihično nasilje izvajal nad Nino, ki je bila hčerka njegovega bratranca Martina, **in** nad svojo ženo Hano

- Vejica pred zaimkom **kateri** v vezniški rabi, ki opredeljuje vsebino nadrednega stavka:
  - v pogovoru v katerem Francka prosi Kantorja > v pogovoru, **v katerem** Francka prosi Kantorja
  - to vemo iz Cankarjevega opisa hiše za katero prosi > to vemo iz Cankarjevega opisa hiše, **za katero** prosi

- Vejica pred prislovom **kako** v vezniški rabi za dopolnjevanje nadrednega stavka:
  - iz tega je razvidno kako ponižuje ljudi okrog sebe > iz tega je razvidno, **kako** ponižuje ljudi okrog sebe
  - avtor je dobro pokazal kako se lahko spremeni usoda ženske > avtor je dobro pokazal, **kako** se lahko spremeni usoda ženske

- Največ napak sem opazila ob nepotrebnem ločevanju stavčnih členov:
  - verjamem, da je razmerje med položajem moških in žensk, ena izmed stvari, ki se je skozi zgodovino, do današnjega trenutka najmanj spremenila, saj je to razmerje kljub napredku položaja žensk v današnji družbi, še vedno občutno naklonjeno moškim > verjamem, da je razmerje med položajem moških in žensk ena izmed stvari, ki se je skozi zgodovino do današnjega trenutka najmanj spremenila, saj je to razmerje kljub napredku položaja žensk v današnji družbi še vedno občutno naklonjeno moškim
  - v *Salomi* Oscarja Wilda, pride do spopada med Salomo in Herodom > v *Salomi* Oscarja Wilda pride do spopada med Salomo in Herodom
  - če pogledamo, katera oseba izstopa, v drami Kralj na Betajnovi > če pogledamo, katera oseba izstopa v drami Kralj na Betajnovi

5 Interpretacija rezultatov

Dijaki so pisali esej po tem, ko so že usvojili celotno snov, predvideno za gimnazijski izobraževalni program, v naslednjem letu bodo obravnavali zgolj še besedotvorje. Vseeno se napake pojavljajo na vseh jezikovnih ravneh. Rezultati analize kažejo, da na ravni skladnje prevladujejo napake izražanja svojine, ki se v esejih največkrat pojavijo v obliki samostalniške besede v rodilniku, in ne, kot bi bilo pravilno, s svojilnim pridevnikom. Veliko napak opažam tudi pri rabi oziralnega zaimka *ki* v vlogi veznika, ki je pogosto rabljen napačno, in sicer v obliki *kateri*. Omenjeni dve napaki je mogoče pojasniti s hiperkorekcijo. Dijaki uporabijo besedo ali besedno zvezo (npr. *značaj Salome*), ki je v drugih okoliščinah ne bi, pri pisanju eseja pa dobijo občutek, da so v nekakšnem formalnem položaju, znotraj katerega morajo profesorico prepričati, da znajo pisati »pravilno« slovensko. V sklopu skladijskih napak sem več težav pričakovala na ravni besednega reda, pri katerem se je izkazalo, da dijaki z njim nimajo večjih težav.

Med oblikoslovnimi napakami se jih je največ pojavilo pri rabi glagolov *moči* in *morati* ter rabi povratno svojilnega zaimka. Omenjene napake pripisujem nerazumevanju pomena omenjenih glagolov ter nepoznavanju rabe povratno svojilnega zaimka.

Kot sem že omenila, se je največ napak pojavilo v pravopisnem sklopu, ki se je za pereč problem pokazal tako v drugih raziskavah kot tudi pri rezultatih na maturi. Nepričakovano se je med pravopisnimi napakami pogosto pojavila napačna raba narekovajev, ki sem jo zasledila v štirih pregledanih esejih. Da ni šlo zgolj za lapsus, ampak za dejansko neznanje, potrjuje dejstvo, da so bili narekovaji skozi celotno pisanje rabljeni zelo nedosledno, enkrat so jih dijaki postavili zgoraj, enkrat spodaj, zato predvidevam, da je šlo za ugibanje. Veliko napak je bilo tudi pri črkovanju, kar pripisujem vplivu pogovornega jezika. Slednje se je pokazalo tudi na ravni sloga, ki pa ga v prispevku ne obravnavam (npr. *bi rabil; na nepravičen način; probati*). Zdaleč največ napak se je, pričakovano, pojavilo pri rabi vejice, predvsem se je pokazalo, da dijaki vejico največkrat postavijo tja, kjer ni potrebna. Največja težava v sklopu rabe vejic se mi zdi to, da jih sleherni dijak postavlja drugače. V prispevku sem izpostavila le najpogostejše napake, v esejih jih je bilo prisotnih še več. Menim, da je eden od razlogov za slabo poznavanje rabe vejice tudi to, da omenjena tematika v gimnazijskih učbenikih nikdar ni razložena samostojno in sistematično, temveč zgolj po drobcih znotraj večjih enot jezikovnega pouka, največ pri skladnji.

Rezultate analize bi lahko opredelili kot zaskrbljujoče in dejali, da dijaki po treh letih učenja o jeziku še vedno ne vedo, kam postaviti vejico, kdaj *nebo* pisati skupaj in kdaj narazen, *ne bo*, vseeno pa se moramo zavedati, kot v svojem članku poudarja tudi Irena Krapš Vodopivec, da je pisanje eseja zahtevna naloga, ki jo morajo dijaki opraviti v razmeroma kratkem času (2019: 520), hkrati pa tudi stresna naloga (pisanje maturitetnega eseja obsega 120 minut, pisanje šolskega eseja po navadi 90 minut), znotraj katere morajo esej napisati in po možnosti opraviti še jezikovni pregled, kar dijakom večkrat ne uspe. Slednje je najbolj razvidno iz povečane količine napak proti koncu eseja. Prav tako sem ob sportnem pregledu spisov, ki so jih pisali dijaki prvih letnikov, opazila, da so napake v višjih letnikih v veliki meri odpravljene (npr. pri velikih začetnicah napak pravzaprav ni več, napake pisanja skupaj in narazen so zreducirane, enako napake, povezane z besednim redom). Če torej njihove izdelke poskusimo oceniti v luči tega kriterija, menim, da rezultati analize vseeno niso slabi. Se pa zavedam, da je na tem področju še vedno veliko prostora

za napredek, tako pri dijakih, ki se jezika učijo, kot tudi pri učiteljih, ki jezik poučujejo in sestavljajo učne načrte.

6 Zaključek

Napake v gimnazijskih esejih in drugih izdelkih dijaškega pisanja ostajajo pomemben vidik znotraj poučevanja slovenščine. Opozarjajo nas, da je potrebno premisliti, kako bi v prihodnje uresničevali cilje jezikovnega pouka. Zelo smiselno se mi zdi poudarek Irene Krapš Vodopivec, ki pravi:

Materni jezik je naše osnovno sredstvo za sporazumevanje, prisotno na vseh področjih življenja. Izhajati bi morali iz dejstva, da mladi kot rojeni govorniki jezika živijo, da ga soustvarjajo in da jim je bližje v neknjižnih zvrsteh; da se vsakodnevno srečujejo z besedili (tudi knjižnimi), ki so daleč od idealnih; da gre pri usvajanju pravil iz materinščine na srednješolski ravni za korekcijo že naučenega, kar je težji proces kot prvo pomnjenje, s katerim se srečujejo pri tujem jeziku. (2019: 520)

Sama možne rešitve vidim predvsem v prestrukturiranju jezikovnega pouka. V UN sicer piše, da je izhodiščna dejavnost za spoznavanje oblikoslovnih, skladenjskih, pravopisnih, pomenoslovnih in besedotvornih značilnosti branje določenega besedila, a praksa v šolah večkrat pokaže, da besedilo služi bolj kot uvodna motivacija in ne kot gradivo, na katerem bi utemeljevali snov. Besedilo bi moralo služiti kot temeljni pripomoček pri jezikovnem pouku, h kateremu bi se med obravnavo večkrat vračali. S tem ne mislim, da vaje za utrjevanje, ki se nahajajo v učbenikih in delovnih zvezkih, niso pomembne, nasprotno, tudi te so ključni del jezikovnega pouka, vseeno pa so po navadi umetno sestavljene, zato je pomembno, da dijaki jezik spoznajo še v okviru avtentične rabe, s katero se bodo kasneje v življenju tudi največkrat srečali. UN prav tako predvideva, da bodo dijaki v okviru pouka slovenščine izdelali svoj načrt za odpravljanje težav in napak, kar je navadno neuresničeno. Napake, ki se pojavijo v šolskih esejih, tako ostanejo zgolj zabeležene na ocenjevalnem obrazcu, dijaki pa se z njimi ne ukvarjajo več. Menim, da bi omenjeni cilj v šolah lahko dosegli z izdelavo portfolia, ki bi dijaku služil kot dnevnik za spremljanje lastnega napredka, pri čemer je izredno pomembno, da kot učitelji dijaku podamo povratno informacijo. Na koncu bi h komentarju Igorja Saksida glede padanja sporazumevalne zmožnosti v slovenskem jeziku in izboljšanje te s sistematičnim usvajanjem slovnice in pravopisa, s čimer se strinjam, dodala le še, da je na tej točki pomembno tudi spodbujanje branja knjig, s katerim se ne krepí zgolj dijakova sporazumevalna zmožnost, temveč tudi ustvarjalnost, besedni zaklad in konec koncev pisanje esejev.

Viri in literatura

Iztok Kosem, Mojca Stritar Kučuk, Sara Može, idr. *Analiza jezikovnih težav učencev: korpusni pristop*. Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko, 2012.

Boža Krakar Vogel. Nekatero najpogostejše napake v pisnih nalogah srednješolcev. *Jezik in slovstvo* 30/6 (2012). 200–203.

Irena Krapš Vodopivec. Pouk jezika v gimnaziji – (le) priprava na maturo ali razvoj samozavestnih in kritičnih govorcev? *Sodobni pristopi poučevanja prihajajočih generacij*. Ur. M. Orel in S. Jurjevčič. Ljubljana: Eduvision, 2018. 359–372.

Irena Krapš Vodopivec. Napake dijaškega pisanja: vrednotenje slovnično-pravopisnih napak v šolskih esejih. *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest*. Ur. Hotimir Tivadar. Ljubljana: FF, 2019 (Obdobja, 38). 513–521.

Mojca Poznanovič Jezeršek, Martina Križaj Ortar, Boža Krakar Vogel. idr. Učni načrt. Slovenščina. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, 2008.

Igor Saksida. *Letno poročilo – splošna matura 2017*. Ljubljana: Državni izpitni center, 2017.

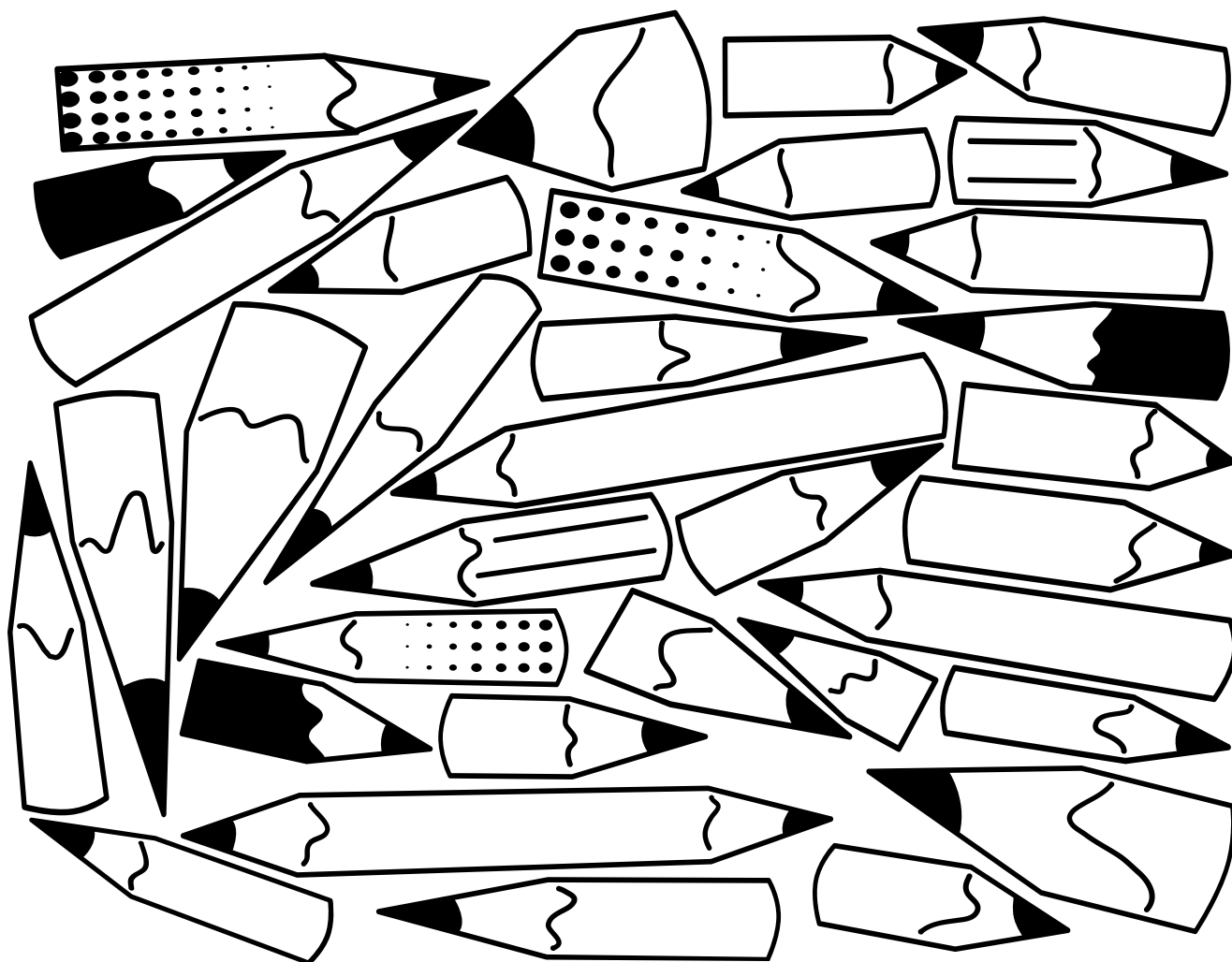
Igor Saksida. *Letno poročilo – splošna matura 2020*. Ljubljana: Državni izpitni center, 2020.

Igor Saksida. *Letno poročilo – splošna matura 2022*. Ljubljana: Državni izpitni center, 2022.

Igor Saksida. *Letno poročilo – splošna matura 2021*. Ljubljana: Državni izpitni center, 2021.

Jože Toporišič. *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja, 2004.

Irena Velikonja. Ocenjevanje skladenjskih napak v šolskem eseju. *Jezik in slovstvo* 63/2–3 (2018). 129–138.

JEZIKOVNI KOTIČKI V LEKTORJEVIH ROKAH: PROBLEMATIKA PREVZETIH BESED¹

MANJA OCEPEK

Izvleček

Jezikovni kотиčki so eno od dragocenih orodij, s katerimi si lahko lektor pomaga pri reševanju različnih jezikovnih zadreg. Še posebej tistih, ki so priročniško neobdelane, aktualne in katerih reševanje se razlikuje od primera do primera, kot je npr. vprašanje prevzemanja. Z njim se je obsežno ukvarjalo jezikovno kottičkarstvo, največ v 60., 70. in 80. letih prejšnjega stoletja. Kljub časovni oddaljenosti pa nekateri od teh prispevkov nudijo splošne razmisleke, kriterije in konkretne rešitve, s katerimi si lahko – ob upoštevanju vseh novejših in temeljnih jezikovnih virov – kot lektorji izoblikujemo načela in smernice, po katerih ravnati v lastni praksi; nenazadnje pa so nam lahko s svojim poljudnim načinom pojasnjevanja rešitev tudi zgled našega lastnega utemeljevanja popravkov v besedilu. Pri izbiri kottičkov pa je pomembno ločevati med tistimi, ki so plod ljubiteljskega ukvarjanja z jezikom, in tistimi, ki jih pišejo jezikoslovci ali vsaj jezikoslovno podkovani ljudje. Ta prispevek bo poskušal podati nekaj kriterijev vrednotenja tovrstnega pisanja o jezikovnih vprašanjih, in sicer na primeru problematike leksikalnega prevzemanja, kjer se jezikovni kottički kot prostor sprotnega odzivanja na nove ali problematične jezikovne pojave izkažejo še posebej koristni.

Ključne besede: jezikovni kottički, jezikovna kultura, lektoriranje, prevzete besede

¹ Članek je skrajšana različica seminarske naloge, ki je nastala v Jezikoslovnem magistrskem seminarju pod mentorstvom doc. dr. Saške Štumberger.

1 Opredelitev jezikovnih koticov

Jezikovni koticiki so stalna rubrika v javnih obcilih (navadno v časopisih, revijah, tudi na radiu in televiziji), »ki poljudno obravnava jezikovne pojave, opozarja na napake v jezikovni praksi in vključuje tudi vprašanja družbenostnega in dušeslovnega jezikoslovja« (Toporišič 1992: 76).

Imajo značilno obliko:

- »avtor opazi omahovanje v praksi,
- nanj opozori: prav – narobe,
- utemelji s pravilom ali merilom pravilnosti« (Kalin Golob 1996: 45).

Najpogosteje obravnavajo vsakodnevne jezikovne težave iz splošne rabe, predvsem iz časopisja in revij (največkrat gre za napake z besedne ravnine, obravnavajo lahko prevzemanje, pravopis, slovnico, besedotvorje, stil ali pravorečje), lahko se dotaknejo predstavitve posameznih jezikoslovnih tematik, splošnejših vprašanj o jeziku, včasih v njih najdemo tudi jezikovno ocenjevanje prevodov, predstavitve knjižnih novosti, pomembnih za slovenski jezik in Slovence oz. dogodkov v zvezi z jezikom (Kalin Golob 1996: 86). Poleg teh t. i. splošnih jezikovnih koticikov poznamo tudi terminološke – ti skupaj z zainteresirano javnostjo pretresajo ustreznost predlogov za strokovno izrazje (Kalin Golob 1996: 150).

Monika Kalin Golob, ki koticike umešča v polje jezikovne kulture, opredeljene – širše – kot teoretično podprte nege jezika (oblikovanje in ustaljevanje, tj. kodificiranje, norme) in – ožje – kot jezikovne kultiviranosti uporabnikov (dobra ali slaba raba slovenščine), njihov pomen razbira prav na presečišču obeh vidikov: pglavitna naloga jezikovnih koticikov je popularizacija ugotovitev jezikoslovja (tj. jezikovne kulture v širšem smislu), navadno z aplikacijo na napake iz vsakdanje jezikovne prakse, in s tem jezikovno kultiviranje uporabnikov, kar je tudi cilj jezikovne kulture v širšem pomenu (Kalin Golob 1996: 40–43). Rok Žaucer in Franc Marušič (2009: 450) dodatno poudarjata pomembnost koticikov tudi pri prenavljanju jezikovne norme, saj z obravnavo težav v sočasni jezikovni praksi pogosto razkrivajo priročniško še neobdelane teme in jezikoslovno-teoretsko relevantna vprašanja.

Pri prizadevanju za jezikovno kultiviranost uporabnikov jezika koticiki – v primerjavi s temeljnimi jezikovnimi priročniki (npr. slovnico, pravopisom itn.) – opravljajo dopolnilno vlogo;¹ s svojim poljudnim načinom razlaganja pravil in zakonitosti v jeziku so enostavnejši za uporabo (Zagajšek 2016: 13),² poleg tega pa ponujajo odgovore na aktualna jezikovna vprašanja, pri katerih raba omahuje, saj so priročniško neobdelana ali pa zastarela.

---

¹ Kot neinstitucionalizirana oblika jezikovnega vzgajanja tudi ne morejo nadomestiti tudi drugih »temeljev za jezikovno kultiviranost uporabnikov jezika, torej dobrega jezikovnega pouka in vzgoje, jezikovnega načrtovanja in pametne jezikovne politike« (Kalin Golob 1996: 12).

² Nataša Hribar (2009: 171–176) je v svoji analizi jezikovne svetovalnice Al' prav se piše ...? ugotovila, da uporabniki npr. pravopisnih pravil marsikdaj ne znajo aplicirati na konkretne zglede, zato se po pomoč obrnejo v svetovalnico. Avtorica to mdr. pripisuje zapletenosti, nejasnosti in neenotnosti pravil, ki od uporabnikov zahtevajo široko znanje, da bi jim lahko sledili. Kot kaže, to »vrzel« s svojo poljudnostjo in praktičnostjo načeloma uspešno zapolnjujejo jezikovni koticiki. Po drugi strani se v svetovalnici pogosto pojavljajo vprašanja, ki so precej jasno rešena v pravopisu, denimo raba male in velike začetnice, iz česar Hribar sklepa, »da forum obišče precej ljudi, ki se jim niti ne da razmisliti, kako bi bilo prav. To je pač najlažja [...] pot, da pridejo do pravopisno pravilnega zapisa« (Hribar 2009: 173).

Omenjeni nalogi dobro služi tudi medij objave teh besedil, ki omogoča sprotno odzivanje na jezikovno dogajanje in le-tega posreduje množičnemu občinstvu. Kotičke lahko primerjamo tudi z jezikovnimi brusi; gre še za eno poljudno oblikovano jezikovno orodje, pogosto uporabljeno tudi v lektorskem poklicu, ki napake seznamsko našteva in jih brez posebnega utemeljevanja ter konteksta nadomešča s pravilnimi rešitvami – uporabnika jezika oz. lektorja torej ne vzgaja, njegovo dejavnost pa avtomatizira.

V tej opredelitvi verjetno ni težko prepoznati uporabnosti kotičkov tudi za lektorje. Anketi iz leta 1986 (Janez Dular) in 2001 (Nataša Logar in Tina Verovnik) kažeta, da lektorji pri svojem delu precej posegajo po jezikovnih kotičkih, saj se mdr. pritožujejo, da primanjkuje »priročnikov sodobnega slovenskega jezika, ki bi registrirali (in opredeljevali) v zadnjem desetletju aktualno besedišče« (Logar in Verovnik 2001: 372).³ Največja vrednost kotičkov za lektorje je torej njihova obravnava aktualnih jezikovnih zadreg, sama pa razbiram še dodatno – kotički so lahko tudi zgled poljudne razlage jezikovnih pojavov in napak, ki smo jo kot lektorji dolžni zagotoviti naročniku. Ta ima namreč pravico do tega, da mu »lektor vsak svoj popravek strokovno utemelji in mu pri tem svetuje« (Bizjak 2010: 87 v Kosec 2014: 5). V tem duhu razmišlja tudi Janez Dular (1986: 66), ko zapiše, da bi si lektor – ki ima v sklopu vsega prizadevanja za jezikovno kulturo zgolj dopolnilno vlogo – moral prizadevati postati tudi jezikovni vzgojitelj.

2 Razvoj jezikovnih kotičkov na Slovenskem

Tradicija kotičkarstva na Slovenskem je sorazmerno dolga in bogata. Monika Kalin Golob, avtorica popisa jezikovnih kotičkov v zgodovini slovenskega jezika, to živahno aktivnost pripisuje dejstvu, da smo Slovenci narod jezikoslovcev – »veliko Slovencev misli, da lahko sodelujejo pri obravnavi jeziko(slo)vnih vprašanj le zato, ker pač govorijo slovensko oz. ker naj bi bila to njihova demokratična pravica« (Kalin Golob 1996: 11).

Pregled kotičkarstva na Slovenskem od leta 1910 do 1994, ki ga je opravila Kalin Golob, našteje kar 58 tovrstnih jezikovnih orodij. Prvi jezikovni kotiček v prej definiranem pomenu besede avtorica prepozna v rubriki *O napakah in pravilih slovenskega pisanja* Josipa Tominška (*Ljubljanski zvon*, 1909). Produkcija kotičkov je začela naraščati po drugi svetovni vojni (v tem času so bili odmevni prvi radijski *Jezikovni pogovori* Mirka Rupla, ki so izhajali med leti 1946 in 1963), upadla pa je v 60. letih prejšnjega stoletja. Največ jih je – kot odziv na tedaj aktualno jezikovno vprašanje (prim. Scuteri 2015: 133) – izhajalo konec 70. in v 80. letih. V tem času so bili najvidnejši kotičkarji Jože Toporišič, Velemir Gjurin, Janez Gradišnik in Tomo Korošec. Tematska stalnica kotičkov na Slovenskem je bilo vprašanje prevzemanja, pravopis, slovnica in besedotvorje, a so ti prispevki sčasoma začnejo posegati še v sociolingvistična (npr. Janko Moder: *Naša beseda*, 1975–77 in *Materinščina*, 1977–96; oboje v *Rodni grudi*), stilistična (npr. France Novak: *Naša beseda*, *Rodna gruda*, 1971), skladenjska (npr. Breda Pogorelec: *Pogovori o vsakdanjem knjižnem jeziku*, *Delo*, 1969–71), pravorečna (npr. Tomo Korošec: *Pet minut za boljši jezik*, ljubljanska televizija, 1969–71), jezikovnopolična (npr. Velemir Gjurin: *Jezikovni kotiček*, *Sedem dni*, 1987–89) in besediloslovna (npr. Tomo Korošec: *Besediloslovni utrinki*, *Delo*, 1986) vprašanja (Kalin Golob 1996: 44–148).

---

³ Prva anketa je pokazala, da kotičke redno spremlja polovica izprašancev (druga polovica pa neredno), v drugi pa je na vprašanje, katere jezikovne priročnike uporabljajo, z jezikovnimi kotički odgovorilo skoraj 60 % lektorjev.

V razvoju koticarstva na Slovenskem Kalin Golob prepoznava ločnico med koticiki, ki so delo nejezikoslovcev, in tistimi, ki jih pišejo strokovno usposobljeni ljudje. Prvi pri presojanju jezikovnih pojavov uveljavljajo merilo ljudskosti in čistosti jezika, zato nadomeščajo slovenske novotvorbe (npr. *vsakodneven* → *vsakdanji*) in besede neslovenskega izvora, ki so že dolgo del slovenščine. Drugi izhajajo iz teoretičnih (večinoma funkcijskih) načel, ki pa jih naslovniku predstavijo na poljuden način. Kalin Golob monografijo sklene z naslednjima pozivoma: za jezikovne koticike naj poskrbijo jezikoslovci (spomnimo, da je cilj jezikovne kulture v širšem pomenu jezikovna kultiviranost uporabnikov jezika), uredniki pa naj jim zagotovijo prostor za objavo.

Kako pa je z jezikovnimi koticiki v sodobnem času? Vidnejši časopisni in tudi knjižno objavljeni koticiki po letu 2000 so npr. *Jezikovne reže* (2000) in *Jezikovne reže 2* (2003) Monike Kalin Golob ter *Jezikovni obronki* in *Jezikovne trajnice* Tine Lengar Verovnik (2005, 2012) (Zagajšek 2016: 18–19). Na televiziji smo lahko med letoma 2010 in 2012 spremljali *Minute za Jezik*, katerih tradicijo danes nadaljuje jezikovno svetovanje v okviru oddaje *Dobro jutro*, tovrstna dejavnost je živa tudi na radiu, od npr. *Svetovalnega servisa* (2006–2014) do danes aktualnih *Jezikanj* na Valu 202 in *Jezikovnih pogovorov* na Radiu ARS. Sicer pa se je v novem tisočletju koticarstvo v večji meri preselilo na splet. Ob odprtosti, ki jo ponujajo spletne svetovalnice v obliki forumov in blogov (na vprašanje lahko odgovarja kdorkoli, do odgovorov pa dostopa veliko število ljudi, takšni so npr. forum *Al' prav se piše ...?*, skupine na Facebooku, npr. *Skupina za ohranjanje roditelja pri zanikanju*, skupina *Lektornica*, namenjena lektorjem itn.), se je znova pojavilo (kot že poprej v zgodovini koticikov) vprašanje kvalitete tega svetovanja in potreba po njegovi institucionalizaciji (Žaucer in Marušič 2009: 449). Leta 2012 smo tako dobili uradno *Jezikovno svetovalnico*, ki jo oblikujejo raziskovalci z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Velika obiskanost *Jezikovne svetovalnice* kaže, da tovrstna skrb za jezikovno kultiviranje uporabnikov jezika ohranja svojo priljubljenost. Prispevki sicer dobivajo drugačno obliko (izhodišče je vedno uporabnikovo vprašanje) in značaj, kot sta značilna za jezikovne koticike – najopaznejši je premik v opisovalno normativistiko (Šulc 2021: 32), ki presojanje o knjižnojezikovnem problemu po predstavitvi vseh možnosti prepusti uporabniku. Jezikovni koticiki, kot smo jih definirali uvodoma, so tako bolj stvar preteklosti. A to ne pomeni, da so zgolj dokument jezikovnih vprašanj in njihovih obravnav nekega preteklega časa, še zlasti to niso tisti koticiki, ki ob vrednotenju jezikovnih pojavov podajajo teoretična načela in strokovno utemeljena merila; nenazadnje pa na potrebo po ohranitvi dobršnega dela teh časopisnih, revijalnih, radijskih in televizijskih prispevkov kaže tudi objava v samostojnih knjigah.

3 Analiza izbranih jezikovnih koticikov

3.1 Izbor gradiva za analizo in načrt analize

Ker v tem prispevku poudarjam pomen jezikovnih koticikov za lektorje, ki je zlasti v njihovi aktualnosti, sem si za analizo teh jezikovnih orodij izbrala besedila, ki se ukvarjajo s tematiko prevzemanja. Ta zaradi nenehnega dotoka novih predmetov in pojmov, ki jih je treba poimenovati, ne more biti povsem zadovoljivo priročniško obdelana, odločanje za ustrezno rešitev pa ni v celoti zvedljivo v nekakšno »recepturo«, vsak primer je treba obravnavati posebej.

Vprašanje prevzetih besed je v našem prostoru pravzaprav najpogostejše in tipično jezikovnokoticarsko vprašanje (Kalin Golob 1996: 149). Še posebej je izpostavljeno po

drugi svetovni vojni, ko se z razvojem na vseh področjih življenja pojavi potreba po novih poimenovanjih, ter v 60., 70 in 80. letih, ko se okrepi vpliv srbsčine in hrvaščine ter kmalu še angleščine na slovenski jezik in se nadaljuje do obdobja, v katerega sem umestila konec jezikovnega koticarstva v prej definiranem pomenu te dejavnosti. To, da se jezikovni koticiki na opisane okoliščine odzovejo tako intenzivno (vrh njihove produkcije je na prehodu iz 70. v 80. leta), zares potrjuje potrebo po teh jezikovnih orodjih pri reševanju zadreg v sočasni in hitro spreminjajoči se jezikovni stvarnosti.

Najbolj aktiven razpravljalec o tujkah in izposojenkah pri nas je bil Janez Gradišnik, k tej tematiki pa je veliko prispeval tudi Tomo Korošec, čigar koticiki o prevzemanju so nastajali kot polemika na Gradišnikove (Kalin Golob 1996: 147). Spor med koticikarjema ponuja priložnost za sopostavitev različnih pogledov in tako bolj celosten sklep o tem, kako naj bi izgledal idealen jezikovni koticček, zato bom v analizi proučila dve njuni besedili.

Pri analizi Gradišnikovega in Koroščevega koticčka bom pozorna na naslednje:

- kdo svetuje (jezikoslovna izobrazba oz. jezikoslovna podkovanost/ljubiteljsko ukvarjanje z jezikom; koticikarska »kilometrina« – te podatke bom predstavila v poglavju »Predstavitev avtorjev«) in
- kako svetuje (količina podatkov o določenem jezikovnem vprašanju; (ne)upoštevanje priročnikov; enoznačni odgovor tipa prav/narobe ali odgovor z razlago; merila vrednotenja (strokovna/nestrokovna, npr. osebna); odnos do jezika in njegovega razvoja; umirjen/čustven ipd. način svetovanja in po potrebi še kaj; seznam sem oblikovala na podlagi vrednotenja koticčkov oz. svetovalnic, ki so ga napravili Kalin Golob (1996) ter Žaucer in Marušič (2009) – te podatke bom skušala pridobiti skozi analizo konkretnih besedil).

3.2 Predstavitev avtorjev

Janez Gradišnik je v obliki jezikovnih koticčkov deloval skoraj 40 let. V tem obdobju je ta pomembni slovenski prevajalec, lektor in slovaropisec napisal več kot 800 člankov (Kalin Golob 1996: 74).⁴ Ti prispevki so večinoma oblikovani kot kritika jezikovnih pojavov z različnih jezikovnih ravnin (najpogosteje pa pravopisne in slovnične) v množičnih občilih, odgovori na vprašanja bralcev, v njih pa lahko beremo tudi razmišljanja o jeziku nasploh (Kalin Golob 1996: 75). Del Gradišnikovih koticčkov je bil ponatisnjen v knjigah *Slovenščina za Slovence* (1967) (del jezikovne rubrike iz *Dela*, 1965–66) in *Slovenščina za vsakogar* (1974) (koticček iz *Tedenske tribune*, 1969–73) (prav tam). Kalin Golob (prav tam) ugotavlja, da se Gradišnikova načela vsa leta njegovega delovanja ne spreminjajo, v ospredju je puristični vidik, povezan z avtorjevim ljubiteljskim delovanjem na tem področju (Gradišnik po izobrazbi ni bil jezikoslovec).

Na ta način obravnave so se polemično odzvali jezikoslovci, ki so v naš prostor želeli vnesti funkcijski pogled na jezik, prevzet iz Praškega lingvističnega krožka,⁵ najbolj vidno Tomo

⁴ Med letoma 1965 in 1996 je jezikovni koticček objavljajal v *Delu*, 1969–73 v *Tedenski tribuni*, 1971 v *Novi mladiki*, 1971–73 v *Naši tovarni*, 1974–76, 1979–85 in 1987–88 v *7D*, 1994–1995 v *Slovincu*, 1995–97 v *Delu* in 1999–2003 v *Družini* (naslovov teh prispevkov, ki so se skozi čas tudi spreminjali, zaradi preglednosti nismo navajali, za več gl. Kalin Golob 1996: 74–75 in Cobiss).

⁵ Skupno in v obliki koticčka *Slovenščina v gospodarstvu* so mladi jezikoslovci Ada Vidovič Muha, Tomo Korošec, Viktor Majdič in France Novak med letoma 1967 in 1969 nastopili v *Gospodarskem vestniku*.

Korošec, ki je svoje koticke o jezikovnih vprašanjih iz sočasne rabe na ljubljanski televiziji ustvarjal med letoma 1969 in 1971 (Kalin Golob 1996: 81–89).⁶ Pod istim naslovom, *Pet minut za boljši jezik*, je del teh prispevkov zbranih v knjigi, ki je izšla leta 1972. Avtor se tu na konkretnih primerih posveča vprašanju tujk in izposojenk, razpravlja o posameznih slovničnih in pravopisnih vprašanjih, pa tudi o tistih bolj splošne narave, in sicer s funkcijskega vidika, ki jezikovnih pojavov ne vrednoti po njihovem izvoru, ampak po tem, ali ustrezajo namenu sporočila, njegovemu naslovniku in dani funkcijski zvrsti (Kalin Golob 1996: 15).

V nadaljevanju bom za verodostojnejšo primerjavo obeh jezikovnih svetovanj predstavila, kako sta avtorja obravnavala isto jezikovno dilemo.

3.3 Polemika: hala, lopa ali dvorana?

Gradišnik razpravo o besedi *hala* umesti v kotichek z naslovom »Vsak vikend preživi v svojem vikendu«,⁷ ki ga začne z nekaj problematičnimi trditvami – obupuje nad slabim odnosom do slovenščine, »teoretično znanje nadomešča čustveni besednjak« (Kalin Golob 1996: 80): »Veliko tujk sprejmemo iz živih jezikov samo zato, ker premalo cenimo materinščino. [...] Tako ravnanje je samo izraz širše, splošnejše miselnosti, ki ji je preslabo vse, kar je domače, medtem ko marsikaj, kar je tujega, že kar malikuje, ne morem drugače reči« (Gradišnik 1967: 422). V nadaljevanju je kritičen do uporabe besede *vikend*, nato pa še *hale*:

Pa še ‹hala›! Ne vem, kaj so mislili naši pravopisniki, da so jo sprejeli brez pomena v svoj slovar. Jaz bi ji dal ničlo, saj jo imajo nekatere besede, ki so spodobnejše od ‹hale›. Kakšen spak je neki to, ni angleška, to bi bil »hall«, torej ne more biti nič drugega kot spačenka iz nemške »Halle« – ali nam je tega treba? Pravopisniki so, kakor celo dobri Homer včasih zadremlje, za trenutek pozabili, da Slovenec ljubi tujke in da domače besede skorajda ne bo več uporabil, brž ko mu uzakonimo tujko zanjo. Tako imajo zdaj razne ‚hale‘ po tovarnah, na gospodarskem razstavišču v Ljubljani, in naposled še ‚halo Tivoli‘! (Gradišnik 1967: 424).

V zameno brez kakršnega koli pojasnila predlaga *lopo* (zapiše samo, da »mora biti že marsikomu jasno, kako neprimerno je tako ime [tj. hala, op. av.]« (Gradišnik 1967: 425)), odprt je tudi za predlog, ki mu ga je poslal neki bralec, namreč *dvorano*. Pesimistično sklene: »Samo: kako doseči, da bo kdo resnično kaj ukrenil? Kje je urad, da ne rečem oblast, ki lahko doseže, da bo Tivolski dom dobil slovensko ime?«⁸

Pravkar povzeta razprava je svoj polemični odgovor dobila v Koroščevem prispevku »Pomeni besed hala, lopa, dvorana«,⁹ ki ga avtor začne tako rekoč programsko: »Nasprotujem namreč

⁶ Tomo Korošec je tudi avtor prvega besediloslovnega koticčka (Besediloslovni utrinki v Delu, 1986) in nekaj terminoloških koticčkov, v katerih obravnava vojaško in ribiško strokovno izrazje – Ribiški jezikovni kotichek (Ribič, 1969–70), Ob slovenskem vojaškem slovarju (Naša obramba, 1976–77), Vojaški slovar in jezikovna praksa (Naša obramba, 1979–80) in Z uredniške mize velikega vojaškega slovarja (Obramba, 1993–95).

⁷ Povzemam po Gradišnik 1967: 422–425.

⁸ Zanimivo je, da je temu osnovnemu besedilu dodan še pol leta kasnejši »Pripis«, v katerem avtor ocenjuje učinek svoje kritike: *lope* do sedaj ni uporabil nihče, se pa pojavlja *dvorana*: »Že ob hokejskem svetovnem prvenstvu smo brali uradno izjavo, da bodo stavbo po prvenstvu preimenovali v ‚dvorano‘, in res so poslej v vabilih, sporočilih ipd. vsaj povečini uporabljali besedo ‚dvorana‘. Tudi časnikarji so se večidel oprijeli domače besede, čeprav se temu ali onemu ‚zapiše‘ tudi še ‚hala Tivoli‘ [...]« (Gradišnik 1967: 425).

⁹ Povzemam po Korošec 1972: 15–16.

prizadevanju, da bi se beseda hala nadomestila z besedami lopa oziroma dvorana, veža, prizadevanju torej, ki izvira iz jezikoslovnega nazora, katerega sem pred kratkim omenil [tj. načelo čistosti jezika, op. av.]« (Korošec 1972: 15). V nadaljevanju ugotavlja, ali je hala res nepotrebna tujka, kot trdi Gradišnik. Najprej opiše njen pomen (»zelo velik, zaprt oz. pokrit prostor za opravljanje različnih dejavnosti, navadno večjih tehničnih del, npr. v tovarnah«), izvor (iz francoščine je k nam prišel prek nemščine) in pojavljanje v starejših slovarskih delih (tu navaja Pleteršnikov slovar, ki ni zajel Cigaletove ustreznice *lopa* za nemško *die Halle*, ker se je Pleteršniku zdela neustrezna). Nato začne z utemeljevanjem potrebe po vsaki izmed trojice besed; navajam pasažo v celoti:

Predstavi, ki ju imamo ob besedah hala in lopa, sta si prav nasprotujoči: na eni strani «zelo velik, prostoren, visok, svetel prostor iz železobetonske konstrukcije», na drugi pa «majhna, lesena koliba, baraka, lesenjača, vrtna uta, prostor za shranjevanje vozov, kolníca», da naštejemo le nekaj pomenov. Beseda hala se je začela pri nas pisati takrat, ko so se začeli pojavljati tako veliki objekti in je bila zanje potrebna ustrezna beseda, za kar pa lopa, veža in celo dvorana niso bila dovolj natančna poimenovanja. [...]

Tudi nadomeščanje hale z dvorano ni najboljše, kajti dvorana je veliko širši pojem, razlika pa je tudi v predstavi: medtem ko je pri hali bistvena predvsem velikost, razsežnost prostora, pa je za dvorano bistven namen, namreč zaprt prostor za javne prireditve, velikost pa je lahko različna: npr. banketna, koncertna, plesna, razstavna, sejna, sodna, športna dvorana. Čemu bi torej izganjali besedo hala? Samo zato, ker je izposojenka iz nemščine? Mar lopa ni iz nemškega Laube? In če izženemo halo, mar naj nadaljujemo z besedami avla, galerija, paviljon, arena, amfiteater itd., itd.? Bomo torej nehali izganjati šele takrat, ko nam bosta ostali samo lopa in dvorana? (Korošec 1972: 15–16).

Korošec prepričljivo zavrne prej opisano Gradišnikovo prizadevanje, ki je nedosledno že samo v sebi. Prvič zato, ker se v imenu čistosti jezika pravzaprav zavzame za nemško izspojenko (*lopa* je iz nem. *die Laube*), in drugič zato, ker ga v istem prispevku moti dvopomenskost besede *vikend* (*vikend* kot konec tedna in *vikend* kot počitniška hišica), ki jo takoj za tem predlaga za *lopo*. Gradišnik svoj predlog oblikuje na podlagi možnosti semantične razširitve leksema (takšno argumentacijo uporablja tudi v drugih koticah na temo prevzemanja). A pri tem spregleda, da je nov pomen preveč v neskladju s starim, bistvena značilnost *lope* je njena majhnost, novi pomeni določenega leksema pa nastajajo s premiki po podobnosti ali pa bližini, torej po metaforični ali metonimični poti. Tak poseg ruši ustaljenost v jeziku, hkrati pa mu odvzema izrazne možnosti – če bi se za vse pomene, ki jih želimo izraziti, uveljavili samo *lopa* in *dvorana*, bi se izražali veliko manj natančno, kar bi povzročilo zmedo. Bogastvo jezika, kot zapiše Korošec na nekem drugem mestu, »je predvsem v tem, da zmore izraziti vsak, še tako neznamen pomenski odtenek, ki ga od njega zahtevata življenje in mišljenje« (Korošec 1972: 71). Besede *hala*, *lopa* in *dvorana* so se torej pomensko diferencirale, neupoštevanje tega dejstva pa »zmanjšuje izrazne možnosti za koristno pomensko razlikovanje« (Korošec 1972: 59).¹⁰ *Hala* je slovenščini skratka potrebna,

¹⁰ Ne gre za osamljen poskus takega neupoštevanja; Gradišnik se je v svojih koticah zavzemal, da bi srbohrvatizme *zaključek*, *otvoritev*, *proučiti*, *razlika*, *edinstven*, *zanimiv*, *tajnost*, *ambicija*, *izven* itn., ki so si s – po pomenu podobno – domačo besedo že razdelili pomen, nadomestili z domačimi *sklep*, *odprtje*, *preučiti*, *razloček*, *enkraten*, *mikaven*, *skrivnost*, *želja*, *zunaj* in to kljub temu, da je v nekaterih razmišljanjih, podobno kot

ker prinaša nek nov pomen, ki ga ni zajela nobena od »avtohtonih« besed.

V obravnavanih kotičkih lahko opazujemo tudi dve precej različni jezikovni svetovanji; medtem ko je Gradišnikovo zelo čustveno, tudi pokroviteljsko (postavlja se nad pravopis, ki ga na drugih mestih razume kot »zakonik«, Slovincem pa kar vsepovprek pripisuje, da na račun tujk zanemarjajo slovenščino) in praktično brez kakršne koli strokovne teže, ker vanj ne vpleta teoretičnih podlag ali jezikovnih virov (npr. slovarjev), je Koroščevo dosti bolj umirjeno, a odločno – avtor stoji za argumenti, ki jih črpa iz jezikoslovne teorije in jih bralcem tudi predstavi na primeren, poljuden način.

Iz te kratke primerjave kotičkov lahko sklenemo, da je idealnemu jezikovnemu kotičku bližje Korošec. Čeprav se oba avtorja strinjata pri osnovnem načelu, da ima domače prednost pred tujim, so njune obravnave različne: Gradišnik večinoma daje prednost izvornemu (»domače ima vedno prednost pred tujim«), Korošec pa funkcijskemu vidiku (»domače ima prednost pred tujim samo, kadar opravlja enako funkcijo kot tuje«). Ta razlika izhaja iz Gradišnikovega zgolj ljubiteljskega naziranja o knjižnem jeziku, ki naj bi se po njegovem opiral na ljudsko govorico, spremembe v njem pa naj bi bile nedobrodošle, slovenščina se namreč lahko »obnavlja sama iz sebe« (Gradišnik 1967: 260). Verjetno mu tudi zato pogosto zmanjka argumentov za predlagano rešitev, ki jih Korošec nasprotno podaja v dovoljšnji meri ter na bralcu primeren način, s čimer izpolni nalogo jezikovnega vzgojitelja. Nekaj pomislekov pa vzbuja Koroščevo zelo arbitrarno merilo o (ne)potrebnosti posamezne tujke, ki ne dopušča upoštevanja prihodnje rabe – izrečeno je pač iz vsakokratnega »zdaj«.¹¹ Nadalje, Gradišnik sicer v bolj razpravljalnih pasažah svojih kotičkov pogosto zagovarja trditve sodobnega jezikoslovja, a jih ne prenese na primere, ki jih obravnava; tu teoretično znanje pogosto nadomesti čustveni besednjak (Kalin Golob 1996: 80).

V uvodu omenjena anketa (Logar in Verovnik 2001) med lektorji kaže, da Gradišnik in Korošec ostajata ena izmed najbolj referenčnih kotičkarjev še v novem tisočletju. Kalin Golob (1996: 80) Gradišnikovo priljubljenost med lektorji pripisuje temu, da »zagovarja preprosto načelo: vse, kar ni domače, je treba iz slovenščine odstraniti«. Avtoriteto kompetentnega jezikovnega razsojevalca mu je zagotovilo tudi dolgoletno pojavljanje v različnih časopisih in visoko cenjeno prevajalsko delo. Kljub temu se je avtorja oprijela negativna oznaka zaviralca jezikovnega razvoja, ob njegovi figuri pa se mnenja krešejo še danes. Natančnejše branje Gradišnikovih kotičkov razkriva, da je včasih pozitivno usmerjal razvoj v jeziku (npr. *grape-fruit* → *grenivka*, *spray* → *pršilo*; še vedno so aktualni nekateri njegovi slogovno-slovnični napotki (Dobrovoljc 2022: ni str.)), spet drugič pa samovoljno uveljavljal svojo sporno rešitev. Gradišnikov vpliv je bil problematičen, ker so njegova dela – v obliki brusov, kjer manjka tudi včasih potreben kontekst za presojo ustreznosti predlagane rešitve – živela v internih lektorskih seznamih v različnih časopisnih oz. medijskih hišah (prav tam) in tako v veliki meri oblikovala podobo javnih besedil. Tu se še enkrat potrjuje potreba po lektorjevem kritičnem presojanju jezikovnih kotičkov oz. jezikovnih orodij nasploh.

Korošec, zagovarjal načelo, da tujk ni mogoče nadomestiti s slovenskimi besedami, če v sprejemajoči jezik prinašajo nek nov pomen ali pomensko nianso (pravilno to ugotavlja pri zvezi mirovni diktat, ki se je ne da nadomestiti z mirovnim narekom, gl. Gradišnik 1981: 28). Ko obravnava konkretne primere, torej prevlada izvorni vidik jezikovnega pojava.

¹¹ Problematičnost tega merila je razvidnejša ob nekaterih drugih neuspelih rešitvah, ki jih je predlagal Korošec, npr. *hot dog* (označena kot nepotrebna tujka) → *vroči kruhek*.

4 Sklep

V prispevku sem želela predstaviti pomen jezikovnih koticikov za delo lektorja. Skozi analizo konkretnih besedil sem skušala pokazati, kako koristno dopolnilo osnovnim jezikovnim priročnikom so lahko, še zlasti kadar obravnavajo drugje še nenaslovljena vprašanja – kot je denimo vprašanje prevzemanja –, in sicer s podajanjem splošnih kriterijev, v skladu s katerimi se lahko odločamo ob vedno novih primerih. Poleg tega so lahko s svojim poljudnim načinom razpravljanja, ki ga terja format koticika, tudi zgled utemeljevanja posegov v besedilo, ki smo ga kot lektorji dolžni zagotoviti naročniku. Vendar je pri opiranju na jezikovne koticike potrebno nekaj previdnosti. Njihovi avtorji so, kot kaže zgodovina koticikarstva na Slovenskem, ljudje najrazličnejših profilov, ne nujno jezikoslovci. Vedno pa lahko velja tudi obratno – jezikoslovna izobrazba ni zagotovilo, da bo svetovanje kakovostno. V pomoč pri izbiri ustreznih jezikovnih koticikov sem podala nekaj kriterijev presojanja teh besedil.

Viri in literatura

Helena Dobrovoljc. Naslavljati. SloLit 7. feb. 2022.

Janez Dular. Lektoriranje in jezikovna kultura. *XXII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1986. 61–78.

Janez Gradišnik. *Slovenščina za Slovence*. Maribor: Obzorja, 1967.

Janez Gradišnik. *Slovenščina za vsakogar*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1974.

Janez Gradišnik. *Še znamo slovensko?*. Celje: Mohorjeva družba, 1981.

Nataša Hribar. Al' prav se piše ... – spletna razglabljanja o slovenskem jeziku. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009. 171–176.

Monika Kalin Golob. *Jezikovna kultura in jezikovni koticiki*. Ljubljana: Jutro, 1996.

Tomo Korošec. *Pet minut za boljši jezik*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1972.

Urška Kosec. Vloga lektorja pri problemu purizma v tradicionalnem in novodobnem mediju. Diplomsko delo. Ljubljana, 2014.

Nataša Logar in Tina Verovnik. Normativnost slovenskih jezikovnih priročnikov v lektorjevih rokah. *Slavistična revija* 49/4 (2001). 359–374.

Lucia Gaja Scuteri. Jezikovni koticiki na RTV Ljubljana in RTV Slovenija – kratek pregled od šestdesetih let do tretjega tisočletja. *Država in narod v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. 51. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ur. Hotimir Tivadar. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015. 130–133.

Nina Šulc. *Jezikovno svetovanje na Slovenskem: primerjava jezikovnih svetovalnic v različnih medijih*. Diplomsko delo. Ljubljana, 2021.

Tamara Zagajšek. *Primerjava spletne jezikovne svetovalnice »Al' prav se piše ...?« in kratke radijske oddaje »Al' prav se reče« glede na pogostnost vprašanj po posameznih jezikovnih področjih slovenskega knjižnega jezika*. Diplomsko delo. Maribor, 2016.

Rok Žaucer in Franc Marušič. Jezikovno svetovanje, praksa in ideali. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009. 449–456.

NEKONVEN- CIONALNE REPLIKE IN NJIHOVE TIPOLOGIJE

URH FERLEŽ, ULA MATEK,
ANA ŠINTLER, ANJA ZIDAR

Izveček

Nekonvencionalne replike so poseben tip frazemov in paremiološki žanr, sestavljen iz replike osebe B na izjavo osebe A, pri čemer je replika osebe B produktivna ter vsebuje humor in absurd. Replike morajo biti neustrezne, saj je to bistvena lastnost, po kateri se ločijo od ostalih frazemov dialoškega tipa. Kljub njihovi pogosti rabi in raziskovanju raznih jezikoslovcev, nekonvencionalne replike v besedilih in korpusih težko zasledimo. V prispevku smo povzeli dosedanje raziskave nekonvencionalnih replik v slovenskem jeziku in nekoliko prilagodili njihovo tipologijo, da je bolj razumljiva nejezikoslovnemu uporabniku.

Ključne besede: nekonvencionalne replike, frazeologija, paremiologija, korpus.

Obravnavali smo nekonvencionalne replike, ki predstavljajo posebno enoto znotraj paremiologije, vede, ki združuje gradivo in metode frazeologije in folkloristike. Posebne niso zato, ker bi o njih vedeli malo ali ker bi bilo njihovo število manjše, temveč ker so izrazito produktivne in nenavadne (kot pove že njihova oznaka).

Definicija nekonvencionalnih replik je naslednja:

Nekonvencionalno repliko definiramo kot ustaljeno, nepričakovano in neustrezno, večinoma humorno ali absurdno repliko osebe B na izjavo osebe A. Predstavlja poseben tip frazemov (podtip frazeoloških replik) in paremiološki žanr. (Pallay, Meterc 2020: 211)

Zlasti v drugem delu se skriva produktivnost, saj sta humor in absurd vedno subjektivna, kar pomeni, da so lahko replike tako široke in razvejane, kot je razvejan mentalni prostor njihovih uporabnikov. Kar je posebej zanimivo in pomeni najverjetneje ključno razliko s klasičnim dialektološkim gradivom in raziskovanjem, so podobnosti replik iz različnih govorov (in jezikov) med sabo. Iz tega bi bilo zmotno sklepati, da govorci npr. slovanskih jezikov razmišljajo bolj ali manj podobno, ampak kvečjemu to, da je na absurdno in humorju nekaj univerzalnega. Slednje je v svetu, ki si bolj kot za univerzalnost in iz nje izhajajoče povezanosti prizadeva za razlike, še toliko pomembnejše.

S prej navedeno definicijo sta Matej Meterc in Jozef Pallay definirala ustaljene dvo- ali večdelne dialoge, ki se ponavljajo na enak način ali variantno. Jezikoslovje je te dialoge znotraj ali zunaj frazeologije umeščalo pod različna poimenovanja, poleg

nekonvencionalnih replik se v zadnjem letu pojavlja izraz šaljivi odgovori, v hrvaški narečni frazeologiji pa del njih najdemo pod obravnavo vprašalnih frazemov (Smole 2021: 40 po Frančič; Menac-Mihalić 2020).

Vera Smole poudarja, da bi bilo definicijo dobro dopolniti s podatkom, da izjava osebe A (stimul) ni nujno verbalna, torej: »... na izjavo ali neverbalni/nebesedni stimul osebe A« (Smole 2021: 40). To, da je replika odziv tudi na neverbalni stimul, sicer poudarjata tudi avtorja definicije, vendar v definicijo tega ne vključujeta (Pallay, Meterc 2020: 216). Če se pojavi večdelni dialog, lahko govorimo tudi o verigah nekonvencionalne replike ali šaljivih dialogih (Pallay, Meterc 2022: 205).

Meterc in Pallay sta nekonvencionalne replike najprej zamejila z naslonitvijo na druge slovanske jezikoslovce, ki so ta posebni tip frazemov tako ali drugače obravnavali v svojih delih. V 80. letih prejšnjega stoletja jih je omenjal že Gregorij Permjakov, ki jim je sicer pripisal negativno komunikativno funkcijo. Največ se je s temi tipi ukvarjal Viktor Bondarenko, raziskovali pa so jih tudi František Čermák, Ewa Kozioł Chrzanowska in Shamil Khairov (Pallay, Meterc 2022: 199).

Ker so nekonvencionalne replike značilne za sproščeno zasebno sporazumevanje v domačem okolju in med prijatelji, jih v pisnih besedilih težko najdemo (največ na družbenih omrežjih). Zelo malo jih najdemo tudi v korpusih in drugih zbirkah. Izjema je slovaška zbirka Adolfa Petra Záturckega (1896), v kateri je avtor poleg pregovorov objavil tudi seznam več kot sto nekonvencionalnih replik (Pallay; Meterc 2020: 217, 218). Tudi to je razlog, da raziskovanje nekonvencionalnih replik poteka s pomočjo anket. Da bi te oblike uslovarili, si prizadevajo ob dopolnjevanju sprotnega Slovarja pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov, ki je na portalu Fran dostopen od leta 2020; torej replike navesti v sodobni rabi in čim bolj osnovni obliki, v pomenski razlagi čim bolj opisati tarčo ter navesti vse druge oblike replik v rabi (Pallay, Meterc 2022: 209).

Pallay in Meterc poudarjata, da je bil ta paremiološki tip odrinjen na rob frazeologije ter bližje etnologiji in folkloristiki. Njuna raziskava tega frazeološkega tipa je z anketo pokazala, da je med govorci pogost in da gre za nekaj, kar je ustaljeno in prepoznavno. Značilnosti nekonvencionalnih replik, ki jih ločijo od ostalih frazeoloških kategorij, so, da je pragmatična funkcija pri repliki oslABLJENA ali sploh odsotna, da tvorec izjave (A) replike ne pričakuje, vendar jo s svojo frazeološko kompetenco lahko prepozna. Replika prekine konvencionalno komunikacijo in jo deavtomatizira, včasih imajo absurdno, drugič humorno konotacijo, včasih opravljajo vlogo jezikovne korekcije, replika (B) mora biti neustrezna. Prav ta neustreznost je glavna razločevalna lastnost, ki nekonvencionalne replike loči od drugih frazemov dialoškega tipa (Pallay, Meterc, 2020: 211–216).

1 Tipi nekonvencionalnih replik

Med stimulom in repliko mora biti vzpostavljena vez. Glede na vzpostavljanje vezi med stimulom in nekonvencionalno repliko ločimo naslednje tipe (Pallay, Meterc 2020: 215)¹. V opombah smo navedli alternativna, po našem mnenju lažje razumljiva poimenovanja tipov nekonvencionalnih replik.

---

¹ Za ponazoritev smo dodali primere iz Pišečkih fraz.

1. Neposredna kritika izjave A – A: Kaj? B: Prosim se reče.

A: 'Ka: je pa 'tɔ:ʔ – Ka(j) je pa to?

B: Ka maš 'ti: kaj fɔ'râ:šat. – Ka 'da' imaš ti kaj vprašati.

A: 'Ka: je pa 'tɔ:ʔ – Ka(j) je pa to?

B: A te 'fi:rbec 'mâ:tra, sɔ'sɛ:dɔva 'Kâ:tra. otroško – A te firbec 'radovednost' matra 'muči', sosedova Katra.

A: 'Kâ:kšni sɔ š't'rü:kli? – Kakšni so štruklji?

B: Za d're:k doš'tü:kat sɔ 'dɔ:bri. šalj. 'niso ravno dobri' – Za drek doštukati 'podaljšati' so dobri.

A: Mɔram 'je:t. – Moram iti.

B: Čɛ bi že p'rɛ:j 'šɔ:û, bi bɔ pre'ke:sno. – Če bi že prej šel, bi bilo prekasno 'prepozno'.

2. Lakoničen odgovor – A: Zakaj? B: Zato.²

A: 'Kâ:m se naj f'sɛ:dem? – Kam naj se usedem?

B: Na 're:t./Na 'ri:t.– Na rit.

A: Š'kɔ:da. – Škoda.

B: Š'kɔ:da je 'aû:tɔ. – Škoda je avto.

A: K'jɛ: si tɔ 'kü:pɔ? – Kje si to kupil?

B: F tɛrgɔ'vi:n. – V trgovini.

3. Taka dopolnitev izjave A, da skupaj z repliko B pomeni nekaj drugega – A: Čo? B: Koláda. (A: Kaj? B: Kolada.) in A: Si v njega? B: Kamne metala; ter A: Jaz sem vate. B: Vrgel gate.³

A: Dɔber 'tɛ:k. – Dober tek.

B: Ma 'zâ:jc v b'rɛ:k. – Ma zajec v breg.

4. Namenoma nepravilno dekodiranje izjave A z na videz ustrezno repliko, ki ne prinaša želenega podatka – A: Kakšna je voda? B: Mokra.⁴

A: 'Kâ: bɔ za 'jü:žnɔ? – Ka(j) bo za južino 'kosilo'?

---

² Lahko tudi kratek ali jedrnat odgovor.

³ Tak odgovor, ki kot dopolnitev spremeni pomen prve izjave/izjave A.

⁴ Na videz ustrezen odgovor na izjavo A, ki ne prinaša želenega odgovora ali podatka.

B: 'Pɔ:xane te'lɛ:ge pa 'ti:nstan k'li:n 'klin za zaporo pri telegah'. – Pohane telege 'jarem za par živali' pa tenstan 'pražen' klin 'klin za zaporo pri telegah'.

A: 'Kå:m g'rɛ:š? – Kam greš?

B: 'Sku:s za 'nu:sɔm. – Skozi 'vedno' za nosom.

5. Namenoma nepravilno dekodiranje izjave A s popolnoma neustrezno repliko – A: A gre?

B: Mora gret.⁵

A: A g'rɛ:?? – A gre?

B: 'Mɔ:re 'je:ti. – Mora iti.

A: A g'rɛ:?? – A gre?

B: Če ne g'rɛ:, pa pɔ'ri:nemɔ. – Če ne gre, pa porinemo.

A: X'vå:la.

B: X'vå:le mamɔ že 'pu:ne 'di:le. – Hvale imamo že polne dile 'podstrešje'.

6. Popolna absurdnost replike B – A: Zakaj? B: Mačka ima pa rep nazaj.⁶

A: 'Kå: te b'ri:ga! – Ka(j) te briga!

B: 'Kɔ:jnska 'fi:ga. – Konjska figa./Må:čja 'fi:ga. – Mačja figa.

A: Dɔbɛr-'då:n! – Dober dan!

B: K'jɛ: pa je Mɔ'lå:n? – Kje pa je Molan?

A: 'Kö:lk je 'ü:ra? – Koliko je ura?

B: 'Kö:lkɔ se 'pü:ra pɔ'cü:ra. – Koliko(r) se pura pocura 'polula'.

Pogost način vzpostavljanja vezi je tudi rima. – A: Kaj? B: Čaj.

A: 'Čigå:û si pa 'ti:? (otroku) – Čigav si pa ti?

B: Sɔ'sɛ:dɔû måd've:dɔû bɔm 'ju:tɛr pɔ've:dɔû. – Sosedov medvedov, bom jutri povedal.

---

⁵ Popolnoma neustrezen odgovor na izjavo A.

⁶ Popolnoma nesmiseln odgovor na izjavo A.

A: 'Kâ: si 'rɛ:ku? – Ka(j) si rekel?

B: 'Jâ:jce s'pɛ:ku. – Jajce spekel.

Glede na obliko stimula bi lahko replike razdelili na tiste z besednim stimulom in tiste z nebesednim stimulom.

1. Nekonvencionalna replika z nebesednim stimulom.⁷

A: (Ko so vrata hiše odprta, pa se po pozdravu prišleka nihče ne oglasi.)

B: Kâ ste se fsi: pɔsk'ri:li? Bi – Ka(j) ste se vsi poskrili?

A: (Ko so vrata hiše odprta, pa se po pozdravu prišleka nihče ne oglasi.)

B: A ste fsi: pɔ'mɛ:rli? Bo – A ste vsi pomrli?

A: (Ko so vrata hiše odprta, pa se po pozdravu prišleka nihče ne oglasi.)

B: A-j še g'du: 'ži:û? Bo – A je še kdo živ?

Posebna oblika znotraj nekonvencionalnih replik je veriga, pri kateri gre za veriženje kratkih jedrnatih odgovorov, ki ne prinašajo zelenega odgovora.

V'čâ:s gdu 'râ:če:

A: 'Kâ:m pa g'rɛ:š? – Kam pa greš?

B: V-ɛn k'râ:j. – V en kraj.

A: 'Ki: si pa 'bi:? – Kje si pa bil?

B: V 'e:nim k'râ:ji. – V enem kraju.

A: G'du: pa je bi 'tâ:m? – Kdo pa je bil tam?

B: Lid'jɛ: 'Mo:ški pa 'žɛ:nske. – Ljudje. Moški pa ženske.

2 Raziskovanje nekonvencionalnih replik

Slovansko jezikoslovje je nekonvencionalne replike do zdaj raziskovalo na različne načine – z vidika poznanosti ter pisne in ustne rabe, v kontrastivnih raziskavah med slovanskimi jeziki, v slovanskih narečjih, v zbirkah in slovarjih ter v verigah oz. šaljivih odgovorih (Pallay, Meterc 2022: 200–209). Meterc in Pallay poudarjata, da imajo nekonvencionalne replike bogato variantnost, ki predstavlja raziskovalni potencial, pri tem pa bi morali

---

⁷ Odgovor na nebesedni dražljaj.

več podrobnosti posvetiti replikam A (Pallay, Meterc 2020: 224–225). Predlagata, da bi v prihodnosti raziskovali, koliko so med govorcji poznane verige nekonvencionalnih replik, in rezultate anket nato primerjali v širšem kontekstu slovanskih jezikov. Prav tako pozivata k raziskovanju nekonvencionalnih replik primerjalno v slovanskih narečjih (Pallay, Meterc 2022: 206–207).

3 Povzetek

Nekonvencionalne replike ali šaljivi odgovori so poseben tip frazemov in paremiološki žanr, sestavljen iz replike osebe B na izjavo osebe A, pri čemer je replika osebe B produktivna ter vsebuje humor in absurd. Replike morajo biti neustrezne, saj je to bistvena lastnost, po kateri se ločijo od ostalih frazemov dialoškega tipa. Kljub njihovi pogosti rabi in raziskovanju raznih jezikoslovcev, nekonvencionalne replike v besedilih in korpusih težko zasledimo.

Glede na vzpostavljene vezi med stimulom in nekonvencionalno repliko ločimo neposredno kritiko izjave A (– A: Kaj? B: Prosim se reče), dopolnitev izjave A, da skupaj z repliko B pomeni nekaj drugega (– A: Čo? B: Koláda), namenoma nepravilno dekodiranje izjave A z na videz ustrezno repliko, ki ne prinaša želenega podatka (– A: Kakšna je voda? B: Mokra), namenoma nepravilno dekodiranje izjave A s popolnoma neustrezno repliko (– A: A gre? B: Mora gret), popolno absurdnost replike B (– A: Zakaj? B: Mačka ima pa rep nazaj), vzpostavljanje vezi z rimo (– A: Kaj? B: Čaj), nekonvencionalne replike z nebesednim stimulom ter posebno vrsto, tj. verigo.

Viri in literatura

Anđela Frančič, Mira Menac-Mihalić. Upitni frazemi Donjega Međimurja (govor Svete Marije). Sarajevski filološki susreti 5: Zbornik radova (knj. 1). Ur. Mujić, Munir, Palić, Ismail. Sarajevo: Bosansko filološko društvo, 2020. 204–225.

Matej Meterc, Josef Pallay. Nekonvencionalne replike v slovenščini z anketno raziskavo med slovenskimi govorcji. *Slavistična revija* 68/2 (2020). 211–227.

Matej Meterc, Josef Pallay. Raziskovalni potenciali slovanskih in med slovanskih frazeoloških raziskav na primeru nekonvencionalnih replik. *Slavistična prepletanja* 1/1 (2022). 197–212.

Matej Meterc. Nekonvencionalne replike: plodno raziskovalno polje z obrobja frazeologije. *Alternator* 38 (2021).

Tadej Košmrlj, Uršula Zaletelj. Kaj bo za kosilo? – Pohane sirove luknjice in pajkove nogice! Jezikanje. Val 202 RTV SLO, 12. september 2019. RTV SLO.

Vera Smole. Nekonvencionalne replike v posamičnih slovanskih narečnih govorih, 14. znanstveni skup o hrvatskim dijalektima, program i knjižica sežataka. Ur. Mira Menac Mihalić. Zagreb: Filozofski fakultet, 2021. 41.

O C E N ———
—— J U J E M O

UJETI V KRIVDI

Gledališka kritika predstave Neznanec

Mestno gledališče ljubljansko

Premiera: 10. december 2022

Uprizoritev Neznanec, ki jo je MGL premierno predstavil 10. decembra 2022, je nastala kot priredba igre Inšpektor na obisku (An Inspector Calls) Johna Boyntona Priestleyja iz leta 1945, psihološkega trilerja, ki so ga pred sedemdesetimi leti, kot eno prvih predstav sploh, prav tako uprizorili v MGL. Medtem ko je izvirna različica umeščena v prostore britanskega meščanstva začetka 20. stoletja, je njegova sodobna priredba avtorice in režiserke Barbare Hieng Samobor postavljena v čakalnico urgence; liki iz Neznanca so tako oropani celo navidezne sreče in glamurozne elegance bogate družine iz originala, saj jih že začetek sodobne različice prikaže zmedene, šokirane, razgaljene.

Že z mojstrsko izbiro liminalnega dogajalnega prostora scenograf Darjan Mihajlovič Cerar like in dogajanje v novodobni priredbi obsodi na občutek negotovosti, nedokončanosti in neprijetne odprtosti drugim. Nizek strop, gole stene in plastični stoli neudobne čakalnice, v katero so bili potegnjeni iz toplih postelj (ali pa zanimivejših krajev za preživljanje noči), ne nudijo zavetja ne pred kruto realnostjo trenutka ne pred njimi samimi. Temne figure na strani, prežeče slutnje, sprva ne opazi nihče.

Prva v čakalnici je Dora (Tjaša Železnik), glava družine; eden za drugim vanjo nato

prihajajo njena hči Tajda (Ana Pavlin) z zaročencem Timom (Gal Oblak), sestra Ida (Mojca Funkl/Nataša Tič Ralijan) in nazadnje sin Sergej (Filip Štepec), vsi v skrbeh za sestro in teto Moniko, madež na popolni družini, zaradi katerega je bilo treba vstati sredi noči, ker je »spet nekaj vzela«. Malenkostno pričkanje je družini, ki trepetava za življenje sorodnice in mrzlično čaka na informacije o njenem stanju, odpustljivo – a kmalu se bo sprevrglo v brskanje po nelepah kotičkih njihove preteklosti. Policijski inšpektor Gul (Boris Kerč) neznanega izvora in namenov, naslovni Neznanec, ki je dotlej potrpežljivo čakal, da se naberejo vsi, stopi prednje z obtožbo: nocoj so na urgenco pripeljali še eno žensko, Emo Grabar, ki je spila belilo – po krivdi vsakega izmed vas. Obtožba, ki trešči med čakajoče na urgenci, ko so najbolj ranljivi, in posledično val zapletajočih se priznanj o dejanjih iz preteklosti, ki so se v tistem hipu zdela logična, če že ne nedolžna, ne rešijo življenja mlade ženske, policijski inšpektor kot negativ deus ex machina pa vse do konca ostane fantom.

Liki v predstavi so večinoma izdelani natančno in spretno, inšpektor Gul daje nekoliko medel vtis, mlajšim manjka le prepričljivejša igralska upodobitev. Najbolj dodelan ter z občutkom in intenziteto interpretiran je gotovo lik Dore, matriarhalnega središča družine,

solastnice družinskega podjetja in kandidatke za ministrico. Liki, kakršen je ona, lahko hitro zapadejo v šablono moškega delovanja v ženski preobleki, a se temu priredba izogne. Igra Tjaše Železnik je hladna, stvarna in brezkompromisna – gledalcu pred oči postavi žensko brez potrpljenja, ki je na svoji življenjski poti poteptala že mnoge. Tudi Mojca Funkl, ki upodablja Dorino nasprotje – sestro Ido – svojo nalogo odlično opravi. Ida je bitje, ki skuša biti dekadentno, umetniško, elegantno in predvsem dobro (delno), ni pa treba veliko, da se vse izkaže kot fasada pretencioznosti, skozi katero proseva občutek večvrednosti. Mojci Funkl uspe v gledalcu izzvati tisti skoraj kontradiktorni občutek – ob povzdignjenem, vsebinsko povsem praznem vedenju Ide zavijamo z očmi, obenem pa občudujemo večino, s katero se igralka loti interpretacije dvočelnega lika.

Dialogi Tajde in Tima prikazujejo vsega naveličan bogataški par s kupom nesporazumov, ki pa ga Gal Oblak in Ana Pavlin na nekaj mestih ne odigrata dovolj suvereno; predvsem njuna medsebojna dinamika deluje nekoliko prisiljeno. Igra Filipa Štepca v vlogi najmlajšega člana družine Sergeja, zapitega študenta medicine, ki neprestano ironizira situacijo, je na začetku še medla, lik Sergeja pa precej nejasen – služi le komičnim vložkom – a njegovo interpretacijo rešuje z intenzivnimi čustvi nabita zadnja tretjina. Ključni lik v predstavi, inšpektor Gul, bi bolje deloval kot srhljivejša in skrivnostnejša prezenca – vendarle naj bi šlo za »psihološki triler«. Gledalec namreč dobi vtis, da je inšpektor tisti, ki bi moral nositi napetost drame, a liku to ne uspe, čeprav je igra Borisa Kerča povsem sprejemljiva.

Preobrat na koncu nas za nekaj trenutkov osupne, saj pod še dodaten vprašaj postavi

že tako nenavadno identiteto inšpektorja in zamaje realistične okvirje dogajanja. Zgodbe, naj gre za filmsko, televizijsko ali gledališko, ni lahko prepričljivo končati z vprašanjem »Kaj zdaj?«, Neznancu pa to uspe. A čeprav konec, kot se za triler spodobi, pusti gledalcu občutke nelagodja, je splošna napetost tisto, kar preostanku uprizoritve manjka: po začetni glasbeni podlagi, ki jo napoveduje, gledalec zamačka zloveščo atmosfero, ki jo pričakuje od žanrske oznake. Zgodba sicer ne zapade v moraliziranje in razpravljanje – kratka vprašanja, šokirani pogledi, čustveni izbruhi so dovolj, da je razkrita moralna kompleksnost dogajanja. Vendar drama ni zares udarna; čeprav se zdi, da se trudi biti, v nas pa ne pusti močnejših občutkov.

Ves čas prisotno temo socialne pravičnosti vsakič znova preglasi opozorilo, da je prav vsak posameznik nosilec izkrivljenega družbenega sistema – do Eminega propada so namreč vodile osebne odločitve družinskih članov. Glavna tematika drame tako ni zares vprašanje človekovega zla in njegovih posledic, temveč gre predvsem za (še en) prikaz pokvarjene (bogate) družbe in disfunkcionalnih družinskih odnosov; gledališče je znova tu, da nam nastavi ogledalo.

Neznanec je, čeprav mu ne uspe ustvariti povsem prepričljivega vzdušja, predvsem glede karakterizacije likov vreden pohvale, močna točka pa je tudi postavitev v sodobni čas, prepletena z dobro zastavljeno in izdelano scenografijo. Drama izredno realistično prikaže izprijeni sloj bogatašev in v gledalcu spodbuja razmislek o krivdi in osebni odgovornosti posameznika, ki se ne konča z zaključkom predstave. Kdo je Emo v resnici potisnil čez rob? Nepoštena sistemska ureditev – ali vsak izmed nas?

»OTROKOM SEM OBLJUBILA, DA NE BO ŠE KONCA.«

Gledališka kritika predstave *Da me je strah?*

Prešernovo gledališče Kranj

Premiera: 24. november 2022

S krstno uprizoritvijo romana *Da me je strah?* pesnice, pisateljice in novinarka Maruše Krese (1947–2013) Prešernovo gledališče Kranj v letošnji sezoni obeležuje desetletnico izida njenega najbolj znanega proznega dela, ki je avtorico z obrobja slovenske literarne krajine primaknilo bližje k njenemu središču in ji tik pred smrtjo podelilo dolgo čakano priznanje. Zahteven projekt dramatizacije romana – kronike slovenske zgodovine od druge svetovne vojne do osamosvojitve, izrisane skozi literarizirano zgodbo avtoričine lastne družine –, ki je delo dramaturginje in dramatičarke Simone Hamer ter režiserke Anđelke Nikolić, morda tudi zato deluje kot poklon ne samo delu, temveč tudi življenju Maruše Krese.

Ta je v uprizoritvi namreč ves čas nagovarjana, a skrivnostno odsotna – na odru spremljamo le njena neimenovana starša, ki pa sta podvojena: v različnih življenjskih obdobjih ju odigrajo štirje igralci. Tako "Ona po" (Vesna Jevnikar) in "On po" (Borut Veselko), bivša prvoborca in partizana, hčeri – in s tem tudi nam, saj se obračata v publiko – pripovedujeta o svoji izkušnji vojne in prvih letih svobode, z izseki iz preteklosti pa njuno pripoved dopolnjujejo prizori, v katerih neposredno delujeta "Ona pred" (Tina Resman) in

"On pred" (Miha Rodman). V predstavi navdušuje uglašenost med vlogami in replikami, ki se izmenjujejo na ravneh "pred" in "po". Še posebej, tudi glede na žensko poantiranje zgodbe, izstopa ženski igralski dvojec, ki prepričljivo prikaže Njen boj med strahom in pogumom, iz katerega Ona vselej izide kot zmagovalka, pri moškem delu ansambla pa se lahko navdušujemo predvsem nad zelo avtentično odigranim očetovskim čutom.

Z izborom dramskih oseb želi režiserka posredovati svoje videnje romana *Da me je strah?* in njegovo zgodbo osmisлити za gledalcatukajinzdaj. Uprizoritev senamreč sprašuje, kako pripovedovati o vojni, da se ta v prihodnosti ne bi več ponavljala. Sviri pred njenim romantiziranjem ter izpostavlja pomen medgeneracijskega prenosa zgodb o travmah in opustošenju, ki jih vojna pušča za seboj. Slednje prikaže

z družinsko zgodbo, za katero ne skriva, da je (sicer literarizirana) zgodba resnične Maruše Krese. Deklica Maruša, po tem ko v drami nekje vmes med partizanskimi zgodbami odraste, uporni zgled staršev, ki je na strani šibkejših oz. v vojni napadenih, povzame tudi v lastni akciji pomoči obleganemu Sarajevu, za katero izvemo proti koncu predstave.

Na tem mestu se uprizoritev tudi nekoliko bolj posveti naslovnemu strahu, o katerem spregovori kar Maruša Krese sama, na posnetku namreč (v nemščini, slovenski prevod pa lahko spremljamo na projekciji) prebira svojo pesem, v kateri svojim otrokom in sebi, kljub temu da vse kaže, kot da bo konec sveta – divjajo namreč vojne, sušijo se morja itn. – obljublja, da konca še ne bo. Drama želi opozoriti na pomen premagovanja strahu, česar se je Maruša učila od svoje matere, in kar šele omogoča pacifistični angažma, h kateremu nagovarja uprizoritev.

To nagovarjanje skuša v poziv izostriti povsem na koncu, ko v odrsko pripoved vpelje novo, ukrajinsko vojno. Igralci zdaj izstopijo iz svojih vlog in naglas izpolnijo obrazec, s katerim Prešernovo gledališče Kranj simbolno prijavijo kot ponudnika kapacitet za ukrajinske begunce. Tu do izraza pride tudi scenografija, ki jo je zasnoval Sven Štralleger – igralci oder zapolnijo s posteljnimi ogrodji, ki so v manjšem številu, v spreminjajočih se položajih in tudi funkcijah ves čas prisotna na odru, ter nanja položijo vzmetnice, odeje in blazine. Čeprav je ta aktualizacija upravičena in smiselna, saj sledi angažiranemu duhu Maruše Krese, nekoliko šepa pri sami izvedbi – konec deluje neizrazit (s potujitvenim učinkom, na katerega stavi, razpolaga že prej omenjeni posnetek, ki se nahaja tik pred njim) in poenostavljen.

Tudi sicer uprizoritvi pri zaključevanju in osmišljanju odrske pripovedi zmanjkuje sape. Kratkih dejanj, delčkov iz življenja dramskih oseb, režiserki ne uspe docela povezati v idejo, ki sijo prizadeva izpostaviti (to sicer poskuša še z nekaterimi drugimi tehnikami, npr. dokumentarističnimi intervencijami v obliki opisovanj fotografij iz partizanskih bolnic). Idejo o moči pričevanja za preprečevanje vojne agresije je iz družinske zgodbe težko razbrati, verjetno zato, ker Marušin pogled zaradi odsotnosti nje kot dramske osebe ni dovolj izpostavljen. Posledično tudi pesem Maruše Krese, še bolj pa temu sledeči konec vsaj med spremljanjem predstave delujeta precej ločeno od predhodnega dogajanja. Še težje pa sporočilo pride do gledalca, ki z romanom ali pa avtorico ni seznanjen.

Kljub temu lahko v uprizoritvi *Da me je strah?* uživamo v izvrstnem dialogu in igri, ki s poglobljanjem v intimna stanja v človeku pridobiva močan emocionalni naboj (tega, mimogrede, še stopnjuje dodelana glasbena podlaga Polone Janežič), se spoštljivo čudimo pogumu partizank in partizanov, življenjski zgodbi Maruše Krese, nenavadni in tragični moči zgodovine nad posameznikovim zasebnim življenjem, usodam, ki se v njej ponavljajo in katerih naukov v prihodnje res ne bi smeli spregledati.

IZKORENINJENJE IN NOVA SETEV

Literarna kritika

Ana Grilc: *Wurzelreißer:innen*

Mohorjeva, 2022

Ana Grilc ni novo ime na kulturnem področju. Talentirani lutkarici in umetnici lahko najkasneje od leta 2020, ko je dobila nagrado Newcomer mesta Celovec za svojo kratko zgodbo *Der Leichenfresser*, opišemo tudi kot literatko. Pisala je, sodeč po intervjujih, že mnogo prej, a takrat se je predstavila širši javnosti. Glede na to, da je že razstavljala po Koroškem in na Dunaju, poleg tega pa je ena polovica režijske ekipe Feminem MaxiPad (skupaj z Julijo Urban), je bilo samo vprašanje časa, kdaj bo izdala svoj knjižni prvenec. Ta je izšel leta 2022 v obliki zbirke kratkih zgodb pri Mohorjevi založbi v Celovcu.

Knjiga *Wurzelreißer:innen*¹ je zbirka desetih zgodb, prva med njimi je dobitnica nagrade. Zgodbe, ki ji sledijo, so lahko intenzivne, aktualne in kompleksne – če hočemo. Nekatere zgodbe nam namreč nudijo več načinov branja in dožemanja njihovega pomena. V zgodbah bomo, denimo, večkrat srečali motiv različnih rož in od nas bo odvisno, ali bomo v teh motivih iskali globlji pomen ali ne. Takšen primer lahko najdemo v zgodbi *Das Mietshaus*. V njej spoznamo Zeres, nadarjeno botaničarko, ki ji je nekdo na univerzi nekako preprečil, da bi zaključila študij. Ob odhodu je svojemu profesorju poslala rumen nagelj. Na tem mestu lahko preprosto beremo naprej – ali pa se vprašamo, zakaj ravno rumen nagelj. Marsikdo morda ne ve (in sam sem bil eden izmed njih), da je lahko nagelj rumene barve simbol odpora, nenaklonjenosti ali pa tudi razočaranja. Če to vemo, se lahko vprašamo, zakaj je to poslala svojemu docentu? Ji je on preprečil zaključek študija? Kako? Avtorica nam ne kaže poti s takšnimi drobtinicami, raztrese jim po celem prostoru in nam pusti, da sami izberemo pot. A s takšnimi potezami nas tudi vplete v zgodbo, postanemo aktivni ustvarjalci pomena zgodbe. Tako lahko sami odločamo, ali je rumeni nagelj res pomemben ali ne. (Morda docent ne mara rumene barve ali nageljnov? Ali pa mu je poslala rumen nagelj v slovo – kar tako, brez premisleka.) To pa je pravzaprav znak dobre literature.

Ob tem se pojavlja tudi moja kritična opazka, da zbirka ni za vsakogar in je do določene mere elitistična. Vsebinsko se namreč večkrat navezuje na izvenbesedilne dogodke, osebe ali koncepte, ki bi lahko bile (večjemu) delu bralne publike tuje. Takšen primer najdemo v zgodbi *Marlene*, ko eden izmed likov uporabi izraz "après moi, le déluge". Citat pripisujejo francoskemu kralju Ludviku XV. in, čeprav je v zgodbi omenjen »petnajsti francoski kralj«, to še vedno ne razjasni niti pomena stavka niti kdo ga je prvotno izrekel. Poleg tega naj bi bil citat tudi priljubljen v nihilističnih in marksističnih krogih ter tako imel dodaten pomen, ki ga zagotovo ne bodo (oziroma bomo) vsi razumeli. Potem je bil v zgornjem primeru omenjen lik Zeres – po slovensko Cerera, rimska boginja kmetijstva, žitnih pridelkov, rodovitnosti in materinskih odnosov. Kdor to ve, je že v prednosti, saj lahko približno sluti,

¹Naslov bi lahko prevedli nekako takole: *Izkoreninjevalci/-ke*.

v katero smer bo šla zgodba ali kaj bo viden element te zgodbe, denimo gojenje rastlin (cvetic), kar je posredno povezano s kmetijstvom. Podoben primer lahko najdemo tudi v Walpurgisnacht, kjer lik čarovnice začne naštevati imena rastlin – v latinščini. Takšni odlomki lahko zmotijo tok branja, če ne razumemo ali ne vemo, o čem je govora. Tudi če hočemo poiskati pomen, denimo na internetu, nas to lahko še bolj vrže iz tira, saj popolnoma prekinemo branje. Poleg tega pa nam takšni odseki, ki so relativno pogosti, lahko dajejo občutek izključenosti. A – kot sem omenil ob začetku – je tudi to odvisno od nas. Naštevane latinskih imen rastlin ali francoski citati nam tudi na površju nekaj povedo; kažejo lahko ali na ekspertizo na nekem področju ali nadutost mlade inteligence – ali pa čisto nekaj tretjega. Ob vsem tem negodovanju pa je treba priznati avtorici, da se je pri raziskovalnem delu za svojo knjigo morala izjemno potruditi.

Omeniti pa je treba še osrednji element celotne zbirke, ki se pojavlja v skoraj vsaki zgodbi, in to so manjšine. Te so lahko takšne ali drugačne, v zgodbah jih lahko prepoznamo po govoru ali poraščenosti obraza (Porträt einer jungen Frau), vsekakor pa lahko večkrat prepoznamo navezavo na koroško slovensko narodno skupnost. Te zgodbe govorijo o izginjanju slovenščine, asimilaciji, nekdanji številčnosti in agresiji proti koroški slovenski manjšini. Morda je ob tem najbolj brutalno iskrena zgodba Der Leichenfresser in ob branju je jasno, zakaj je bilo to besedilo nagrajeno. Treba pa je omeniti tudi nenagrajena dela; Aufzeichnungen eines Hiesigenführers v satirično-groteskni maniri kaže zaničevalni odnos večinskega prebivalstva (v sami zgodbi se poimenujejo »Mehr«) do manjšine, Zlanov. Zgodba kaže tudi neenotnost manjšine, ki jo bo prej ali slej vodila v pogubo. Ob branju pa lahko doživimo skoraj komedijski obrat, ko eden izmed Zlanov pobegne iz rezervata in kraljmatjaževsko zavriska drugim Zlanom – oni pa mu odgovorijo.

Tudi takšne zgodbe morda ne bodo dostopne vsakomur, saj so to zgodbe, ki so tako ali drugače znane slovenski manjšini na Koroškem. Ampak ravno te zgodbe bi moral brati vsak. Še posebej na Koroškem.

Za zaključek bi rad še dodal komentar o jeziku, v katerem je napisana zbirka. Izbira jezika je izbira avtorice same, vprašanje, zakaj nemščina, pa je vsekakor lahko legitimno. A kdorkoli ne bo vzel knjige v roke samo zato, ker je napisana v nemščini, ne bo nikoli prebral sledečih vrstic: »Alta spricht zwei Sprachen: Wienerisch und die Brauensprache. Letztere spricht sie fließend. [...] Der deutsche Bastard, andererseits, liegt ihr schwer auf der Zunge« (iz zgodbe Porträt einer jungen Frau). Četudi metaforično in brez povezave s slovensko manjšino, lahko samo v zgornjem citatu vidimo odnos pripadnice manjšine oziroma dvojezične osebe in njen odnos do drugega jezika. V zgodbi lahko tudi beremo, kako se Alta počuti v družbi, kjer govorijo njen drugi oziroma tuji jezik. Ko smo že pri jeziku, je treba omeniti še visok nivo nemščine, ki ga najdemo v zbirki. Da ne bo pomote, v zgodbah bomo našli tudi slovenske besede (zbirka se zaključuje s pesmijo Bori Srečka Kosovela) in mešanje jezikov ter pisav (»Šmusi«). Te pasaže tudi izključno nemško govoreče publike ne bi smele »motiti« (ali pač?), čeprav niso prevedene.

Ob koncu ne moremo prezreti dejstva, da je knjiga posvečena "divji Zili [sic] v telesih", avtoričinima starima staršema. Tako pravi posvetilo na naslovni strani – v slovenščini, ki jo mora prebrati vsakdo, ko odpre knjigo. In vredno jo je odpreti, saj je ta recenzija le kapljica v morje mnogoplastnosti zbirke. Ob tem pa namig (ali opozorilo) avtorice same glede zbirke: Literarni raziskovalci naj jo uživajo s previdnostjo, ostala publika pa – s pelinkovcem².

² Izvirni citat je bil objavljen v *Kleine Zeitung*, dne 4. 7. 2022: »Für Literaturwissenschaftlerinnen und -wissenschaftler mit Vorsicht zu genießen, für den Rest – mit Pelinkovac.«

LEPO —
— SLOVJE

BREZIMNI OBRAZ

Ni pomembno, katere narodnosti si, dokler veš, da si Slovenec, Hrvat ali Francoz. Morebiti Nemec, Danec, Poljak ... Ni pomembno, v katerega boga veruješ, dokler te ne vidijo, da ga v javnosti častiš z burko ali s križem okrog vratu. Kaj pa, če si ateist, ki nima domovine?

Ko sem jo prvič videla, sem mislila, da je brezdomka. Spala je na klopi sredi Kopra. Za trenutek sem si želela biti kot ona. Nihče. Lena, opita, brezskrbna in od vsega sveta pozabljena. Svobodna. Dopizdilo mi je vsakodnevno življenje. Rutina, ki se začne zgodaj zjutraj in konča, ko odidem spat. Nobenih barv ni. Vse je sivo, jaz pa sem rdeča.

»Gospodična, prispeli smo.«

»Aha, hvala.«

Glas voznika avtobusa me je opozoril, da sem že doma. Če se lahko prostoru brez vonja in fotografij družine, ki v njem prebiva, sploh reče dom. Prvih šestnajst stopnic je za mano. Pizda, je že avgust! Drugih šestnajst stopnic je za mano. Če bom še naprej toliko preklinjala, bom napisala priročnik kletvic v slovenščini. Oseminštirideset stopnic je za mano. Sem morda zgrešila blok? Zadnjih šestnajst stopnic je za mano. Spet ne bo nobenega doma. Vstopim kot podivjani bik, stanovanje ni stanovanje, temveč savna. Ne vem, kaj bi sama s sabo. Znabiti, da ste vsaj enkrat poskušali zložiti neko stvar v kakšno škatlo ali posodo. Le-ta je bila premajhna, zato niste mogli prav vsega spraviti vanjo. Razmišljali ste, če bi višek vrgli v smeti ali bi ga preložili drugam. Ker vaša odločitev ni bila precizna, je ta višek dolgo stal v omari ali hladilniku, ne da bi kdorkoli vedel, da je še vedno tam. Jaz sem višek. Moje ime je Hava. Dobila sem ga po materi vseh živih, Ademovi ženi. V Bibliji sta poimenovana nekoliko drugače kakor v Koranu, in sicer Adam in Eva. Raje jem majonezo kot kečap.

Nikoli se mi ni predstavila. Ni želela vedeti mojega imena, starosti, ničesar. Sprva sva le molčali skupaj. Njeni temni lasje so bili tako mastni, da so se mi gnusili. Oblečena je bila v ponošena oblačila, stara vsaj deset, če ne že dvajset let. Ene in iste čevlje je nosila, najverjetneje, že odkar ji je noga nehala rasti. Rekla mi je, da uhani in verižice niso njen stil. Ličila so bila zanjo zgolj nepotreben strošek. Ne spomnim se, da bi kdaj zavohala njen parfum. Jedla je, kar je našla. Včasih nič. V rokah je vedno čvrsto držala platneno vrečko rumene barve. V njej so bili shranjeni strgani delčki fotografij, tako da se obrazov ni razločilo. Menda so to bili spomini na njenega sina. V očeh se ji je videlo, da ga obožuje, toda z besedami je bila strašno groba. Ne razumem, kako je lahko nekemu, kot sem jaz, prirasel k srcu nekdo, kot je ona. Saj vendar sovražim ljudi, ki ne skrbijo za lastno higieno, ne uporabljajo dvojine in se dobro razumejo z vsemi. Kaj pa vem, zdijo se mi neuporabni, zaigrani. A prisežem pri vašem in svojem bogu, da ona ni bila zaigrana. V dobrih štirih mesecih me je spoznala bolje od tistih, ki me poznajo od rojstva. Vedela je, da preziram

vsakogar, ki se obnaša kot pička. Da v slovenščini ne govorim edino takrat, ko preklinjam, čeprav ta ni moj materni jezik. Razumela je moj strah pred ljudmi in nenehno bežanje pred vsem neznanim. Povedala sem ji svojo najtemnejšo skrivnost, kljub temu da tega ni zahtevala od mene.

Včasih opazujem svojo podobo v zrcalu neverjetno dolgo. Skušam najti tisto, česar nimam, Slovenci pa imate. Oči imam, ušesa imam, nos imam, vse imam. Zakaj se potemtakem ve, še preden odprem usta in izgovorim besedo, ki vsebuje črko l, da sem tujka? Mogoče je kriva hoja. Ja, to bo. Še teže je najti tisto stvar, po kateri vsi veste, da sem muslimanka. Možno, da so tudi za to krivi moji koraki.

»Nikoli ne bom prebrala Desetega brata!«

»Zakaj?« Njene ustnice so oblikovale nasmeh.

»Ni potrebe, da bi nepravi Slovenci prebrali prvi slovenski roman!«

»Ah, dej no! Kako veš, da ga je Jurčič napisal samo za Slovence?«

Res ne vem. In ravno ta nevednost je, že odkar pomnim, moja največja hiba. Jebemti, ne vem, kdo sem! V vaši Sloveniji sem tujka, ker doma ne govorim slovensko. Moje ime je tuje. Kamorkoli grem, ga moram ponoviti vsaj trikrat. V banki, na pošti, pri zdravniku. Ob vsaki ponovitvi je moj glas tišji in bolj sramežljiv, kakor da ne zaupa samemu sebi, da bo slišan. V svoji, tako imenovani, domovini sem tujka, ker ne vem, kdaj je kateri državni praznik. Babica mi je rekla, da me ne prepozna. Menda sem se spremenila. Z mano se več ne more pogovarjati kakor prej, ker sem divja. Zasačila me je, ko sem v njenem domu preverjala, ali je salama svinjska. Navada pač.

»V teh oblačilih si kot lastovka.« Namrdnila sem se. Nikakršni komplimenti mi niso po duši, še najmanj pa absurdni. Nisem se zahvalila.

»Ti pa v teh kot brezdomka.«

»Imam dom, ampak to ni hiša.«

»Kaj pa je?«

»Moj dom je iz mesa in krvi.« Tukaj sem nehala spraševati naprej, kajti zlomljen človek je podoben zlomljenemu krožniku. Zelo hitro ga lahko zdrobiš na še manjše delčke. Obstaja nevarnost, da se potem porežeš z njimi. Nisem je mogla gledati v oči. Bile so preveč vodene in radovedne, zato sem med pogovorom največkrat zrla v morje.

»Ne maraš morja?«

»Pozimi že. Takrat se nihče ne kopa.«

Več kot mesec dni sem brala knjigo z nekaj več kot dvesto stranmi. Prvo poglavje odpreta Jenkova verza:

Mlad junak po polji

s težkim srcem hodi.

Petnajstega marca sem prišla do konca. V tem času sem sprevidela, da je vse, kar ljudje vedo o meni, zgolj sofizem. Prava resnica je znana le meni. Nenavadno vesela in

vzhičena sem se odpravila iz šole, da bi svoje spoznanje delila s prijateljico. Tokrat so bili moji koraki odločni. Nisem se bala, da bom uničila tla, ki so tuja last. Ko sem v glavi izbirala besede, s katerimi bom začela pogovor, moj glas ni bil tresoč. Med hojo po Čevljarski ulici sem zagledala nekaj sebi podobnih ljudi. Imeli so temne lase in temne oči, spominjali so na Arabce. Prvič v življenju se mi je zazdelo, da nisem sama.

Prišla sem do klopce, kjer me je čakala vsak dan, a je ni bilo. Zlomljen človek je podoben zlomljenemu krožniku. Zelo hitro ga lahko zdrobiš na še manjše delčke. Obstaja nevarnost, da se potem porežeš z njimi.

Vedela sem, da je ne bom videla nikdar več, zato sem se tistega mesta ognila v širokem loku. Včasih še pogledam skozi okno avtobusa, upajoč, da jo bom zagledala. Ni je. Drugo poglavje Desetega brata odpirajo Levstikovi verzi:

*Povsod poznan, nikjer domà,
kjer uleže uro se poslednjo,
tam smrt mu domovanje dá.*

KOROŠKI IZGON 1942

ta čas izgnanstva
je pozabljen
razen v kosteh,
razen v trzanju ob najmanjšem zvoku,
ob trkanju na vrata ob jutranjih urah,
ob preletu letal,
ob pisku vlaka,
ob joku otrok,
ob zdravniški igli;

ta čas pregnanstva
je pozabljen

razen ob zamolčanih praznikih,
razen ob nagrobnikih,
razen v koži –
razen v številki na koži,
razen v vnukinji,
razen v sinu,
razen v družini,
razen v petju,
razen v spominjanju

je ta čas
izduševanja
pozabljen.

prvega psa so gotovo ubili,
ko je renčal okoli ognja,
so mu, prestrašeni, vrgli kos mesa;
oglodal je stegno do kosti –

vračal se je
vse druge noči
in ko je končno legel ubogljivo
poleg najmlajše,
so mu s kamnom
predrli lobanjo,

zveri pa so se zbirale
ob tabornem ognju

APRIL VESELKO

»BELI GRAD«

v meglo se spuščava z roko v roki
zaljubljenca na klopi nisva midva
ko spiva do dvanajstih in sanjava
iste obratne strašne sanje
takrat sva povezana
pretresena
prepletena z jeziki brez jezika
rada močno čutiva

čuvava se na čuden način

v skupnem strahu

VID KARLOVŠEK

POŽELENJE

preraščam te zidove
robove se zraščam
z listjem z vejami
veje trohnoba iz
gnijočega lesa
odmrlega listja
grabim tuje besede
izletavajo vame
tuj glas ne jaz nikoli jaz
krušim se odpadam
padam nekaj pa še
vedno vztraja traja
gnezdi spodaj spodaj
le nenehno
čisto nežno

spajati se
spati
spati

EVA ULE

ŠKRŽAT NEČIMRNOST

V grozi postati
škržat nečimrnosti
in polniti to gluhost niča
se vzrediš
v odmev,
zapečaten v svileni val
majhne smrti,
v pomanjkanje imena.

PIŠEM

Pišem o naravi,
brezmejnosti,
lepoti.

Pišem o višinah,
plezanju,
skali.

Pišem o nasmehih,
prijateljih,
objemih.

Razpišem se lahko o
tveganju, strahu, razdalji
med dvema klinoma v steni.

Ob vsem tem pa
pijem vročo kavo
in molčim
o sebi.

HANA HVALA

PO SVETU HODIM S PRELUKNJANIMI ŽEPI

v žepih nosim
koščke jeze
ki jih zbiram že dobri dve desetletji
vestno in skrbno in neopazno
da slučajno ne bi koga zmotila
pri čemerkoli že

malokdo ve da so bili koščki
nekoč veliki kosi
ki sem jih pridno drobila s svojimi prsti
dokler niso bili popolnoma krvavi
vestno in skrbno in neopazno
da slučajno ne bi koga zmotila

sedaj hodim po svetu
s preluknjanimi žepi
neprevidno in brezskrbno in očitno
sestavljam mozaik
v barvah
ki kričijo namesto mene

BENJAMIN ŽBOGAR

NEMIR

mirno telo

mirno diha

njegove roke plešejo balet

desnica se lagodno sklanja ob posteljni okvir

poza za arabesko

prsti breztežno lebde skozi noč

zapestje se lahno zgiba

leva stran še čaka za flanelastim zastorom

na nastop

mirna

navajena je žarometov

vajena občudovalcev

si to ti Nurejev

noge iztegnjene gladke blage

kdove

kdaj se je ustavil čas

ali tik po odzivu ali

hip pred doskokom

si to res ti Nurejev

ravni svaljki las valovijo

prepletajo se

drgnejo se drug ob drugega
vase utirajo puder ki ga žanjejo
s potnega čela na bledem obrazu
kodri se kodrajo lomijo gnetejo

da

to si ti

še vedno si ti

kako da miruješ Nurejev

ko pa obraz trepeta

kje se je ustavil čas

ali tik za pristankom ali

hip pred vzletom

kdove

kam se ti obrača čas

VID KARLOVŠEK

POŽAR

izbruhne na robovih vek
na vznožju jezika
prasketa žgoča bolečina
brizga para skozi ušesa
se vrtinčijo ogorki kože
v vrelem vetru
se ruvajo goreči lasje
pokajo zrkla
oglenijo kosti

še solze so kaplje ognja

in vreli veter veje
skozi pogorišče
skozi špranje
teh vrstic

VID KARLOVŠEK

PEPEL POSTAJAM

pepel postajam
preperel navznoter
navzven skalnat
poraščen s trnjem
ti ki se mi bližaš
ti ki si že skoraj tu
prebodem te praskam
s sebe kamen krušim
da odpade z mene
zadnji kos rjovem kot
žival kot stroj streljam
besede v prazno v prah
se krušim pepel pa se
sesuva sam vase z vsako
kretnjo vsakim pišem vetra
pišem verze in čakam da
trešči strela v to kamnito
gmoto v ta kup pepela toda
noč je prazna in tiha
prodira v vse spomine
in ne mine in ne mine
le čedalje
tišja je.

HERBARIJ ANTHROPOSA

I.

Kje si
pikaplonica
ali
včasih
mrčes,
ki se (mrmrajoč) gnezdiš
v naročju
izruvane maternice?

II.

Zadrtost v trup
ranjene vrane
te sili v molk.

III.

Ah,
včasih se zbojimo
(ampak čisto potiho,
da kdo ne sliši, čeprav
stopamo po snežnih sledih
neimenovanega)
in se skrijemo v
meščkasto zavite travne bilke.
Hsk / Hsk / Hsk

IV.

Kdo danes
ne tuli v luno?
Krik
in strel v tišino*
se vtihotapita
v jato
šotne prsti.

V.

Mojo pot
nenehno obrašča
Lycoris radiata.

VI.

Pa nikoli ne veš
koliko rož bo zraslo na tvojih ramenih
in koliko jih lahko utrgaš –
če sploh katero.

*Iz Kosovelove *Balade*

DISONANCA DECEMBRA

I.

Stopi počasi
da svet ne izgubi oblike.
Hiter korak ti prevetri
še tako bedne dneve
in ti ohladi od nostalgije
kipeče srce.

II.

Namesto adventnega koledarja
dnevno odpiram slike mačk
in nove pesniške zbirke.

III.

Jok tudi decembra
ne postane sneg.

IV.

Sneži
in svet se je zopet postavil
v svojo idioritmijo.*

V.

Na točki vboda
mezi
et je me souviens de tout, de rien

je me souviens surtout
surtout de toi.**

*Pojem Rolanda Barthesa

**Mano Solo iz komada *Sha la la*

ANJA ČREPINŠEK

ZIMSKI METULJ

Zimski metulj obletava pljuča,

s krilc pada ivje,

ki počasi uokvirja utripajoče.

Hlad se dviga proti grlu,

skoraj obnemele glasilke.

Iz mojih ust padajo snežinke.

SONET O BELEM SVETU

Belo belo,
vse je belo.
Bele so poti.
Beli so potoki.
Bele so vasi.
Bele so ženske
in njihove glave.
Bela je zarja,
bel mrak,
bel oblak.
Beli so panji,
bele so muhe,
ki živijo v njih.
Bela je kava,
ki jo pije bela mati
v belem objemu
belega pesnika.
Bele so roke,
ki lovijo bele roke.
Bela je telečja pečenka,
ki jo napada bela ekselenca
z belimi noži
ob belem dnevu.
Bel je Oče,
bel in mogočen.
Beli so sončni žarki,

ki ostro letijo
iz belega vesolja.
Bele so zvezde.
Bele kot daljne pike zlata.
Beli je prah,
ki pada skozi bele dimnike
belih panjev
v bele dlani
belih faraonov
in njihovih belih mišk,
ki tekajo po belih stenah.
Bela je tema.
Bela je trava,
ki steguje svoje bele bilke
blizu, blizu
mojih belih, belih nog.
Bele so obljube,
bela je tišina.
Beli so objemi ljubimcev.
Bel je čaj,
ki se staka kot beli slap
med bele zobe
belih deklic.
Bele so veselice,
bele diskoteke,
beli stoli.

Bele so gruče,
bele buče
in bel je parket,
po katerem stopicajo
blesteče bele balerinke.
Bela je barvica,
s katero rišem vulgarne risbe.
Belo je sovraštvo.
Belo je srce.
Belo, belo, brezhibno belo.

Belo, belo, vse je belo.

Le ti si pretirano črnogled.

